خاوەنی ئیمتیاز: دەزگای ئایدیا   لێپرسراوی دەزگا: ئەنوەر حسێن

سەرپەرشتیارانی پرۆژەی چاپکردنی کتێب

د. لوقمان رەئوف   ئەرسەلان حەسەن

باوان عومەر   بابان ئەنوەر

فەلسەفەی

هانا ئارێنت

وەرگێڕانی: ئارام مەحمود

2017

خاوەن ئیمتیاز: دەزگای ئایدیا
لێپرسراوی دەزگا: ئەنوەر حسێن

لە بڵاوکراوەکانی دەزگای ئایدیا
زنجیرە (153)

ناوی کتێب: فەلسەفەی هانا ئارێنت
بابەت: فەلسەفی
نوسەر: ماوریزیۆ پاسرین دێنترێڤێس
وەرگێڕانی: ئارام مەحمود
پێداچوونەوەی لە ئینگلیزییەوە: هاوار محەمەد
بەرگ: ئومێد محەمەد
دیزاینی ناوەوە: جەلیل حسێن
تایپ و هەڵەچن: زریان رەحیم- کەیوان عمر- نیاز کمال
چاپخانە: حەمدی
ساڵی چاپ: 2017
تیراژ: 500 دانە
نرخ: 2500 دینار
لەبڵاوکراوەکانی: دەزگای ئایدیا بۆ فکرو لێکۆڵینەوە

www.ideafoundation.co
ideafoun@gmail.com
www.facebook.com/dezgai.idea
07701955044 - 0533220180
سلێمانی - گردی سەرچنار- نزیك كۆمەڵگەی بەهاران

لەبەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان
ژمارەی سپاردن (1118)ی ساڵی 2017ی پێدراوە

فەلسەفەی

هانا ئارێنت

وەرگێڕانی: ئارام مەحمود

2017

پێڕست

سەرەتا..7
کورتەی ژیاننامە...9
پێشەکی...13
تێڕامانی ئارێنت بۆ مۆدێرنیتە..17
تیۆری کردەی ئارێنت...31
تیۆری حوکمدانی ئارێنت...61
تێگەیشتنی ئارێنت لە هاوڵاتی بوون..89

سەرەتا:

هانا ئارێنت (1906-1975) یەکێک لە کاریگەرترین فەیلەسوفە سیاسییەکانی سەدەی بیستەم بوو. ئارێنت، کە لە خێزانێکی ئەڵمانی - جولەکە لەدایک ببوو، ساڵی 1933 ناچار بوو ئەڵمانیا جێبهێڵێت. ئارێنت هەشت ساڵی دوای ئـەوەی لە پاریس بەسەربرد و بۆ چەند ڕێکخراوێکی پەنابەرانی جولەکە کاری دەکـرد. ساڵی 1941 کۆچی کرد بۆ ئەمەریکا و بە زوویی بوو بە بەشێک لە بازنەیەکی فکریی چالاک لە نیویۆرک. ئارێنت، تا کاتی مردنی لە ساڵی 1975دا، چەند کورسییەکی زانکۆیی لە زانکۆ جیاجیاکانی ئەمەریکا لە ئەستۆ بوو. زیاتر بە هۆی دوو کتێبییەوە لە ناو زانکۆ و دەرەوەی زانکۆ ناوبانگی پەیدا کرد. کتێبی یەکەم بە ناوی (بنچینەکانی تۆتالیتاریزم The Origins of Totalitarianism)ـە کە ساڵی 1951 بڵاوکرایەوە، لێکۆڵینەوەیەک بوو دەربارەی ڕژێمە نازی و ستالینییەکان، باسوخواسێکی بەرفراوانی لەبارەی سروشت و پێشینە مێژووییەکانی دیاردەی سیستەمی]

تۆتالیتاری هێنابووە گۆڕێ. کتێبی دووەم بە ناوی (دۆخی مرۆیی The Human Condition) بوو کە ساڵی 1958 بڵاوکرایەوە، ئەمەیشیان خوێندنەوەیەکی فەلسەفی رەسەن بوو بۆ دەرەنجامەکانی کاتیگۆرییە بنچینەییەکانی ژیانی تەرخانکراو بۆ (کار vita active) (ڕەنج labor، کار work، کردە action) لێکدەدایەوە. بێجگە لەم دوو کتێبە گرنگە، ئارێنت چەند وتارێکی کاریگەری لەبارەی بابەتەکانی وەک جەوهەری شۆڕش، ئازادی، دەسەڵاتداری ئیتۆریتە]، سوننەت و سەردەمی مۆدێرن نوسیوە. ئارێنت بەر لە مردنی لە ساڵی 1975دا، دوو بەرگی کۆتایی دوا کتێبی گرنگی فەلسەفی خۆی، واتە کتێبی (ژیانی عەقڵ The Life of the Mind)ی تەواو کرد، لێرەدا سێ هێزی بنچینەیی ژیانی لێکدەدایەوە کە تەرخانکرا بوون بۆ (تێڕامان vita contemplativa) (بیرکردنەوە thinking، ئیرادە willing، حوکم judging).

1
کورتەی ژیاننامە

هانا ئارێنت، یەکێک لـە بیرمەندە سیاسییە پێشەنگەکانی سەدەی بیستەم، ساڵی 1906 لە هانۆڤەر لەدایکبووە و ساڵی 1975 لە نیویۆرک کۆچی دوایی کـردووە. ئارێنت ساڵی 1924 دوای خوێندنی قۆناغی ئامادەیی، ڕۆیشت بۆ زانکۆی (ماربورگ) بۆ ئەوەی لای مارتن هایدگەر بخوێنێت. ڕووبەڕووبوونەوەی لەگەڵ هایدگەر، کە ئارێنت پەیوەندییەکی خۆشەویستی پڕ جۆش و خرۆشی لەگەڵدا هەبوو، کاریگەری لەسەر بیرکردنەوەی بەجێهێشتووە. دوای ساڵێک خوێندن لە ماربورگ، ڕۆیشت بۆ زانکۆی (فرایبۆرگ) و لەوێ بۆ ماوەی کۆرسێک بەشداری وانەکانی ئێدمۆند هۆسرێل-ی کرد. ئارێنت لە بەهاری ساڵی 1926دا ڕۆیشتووە بۆ زانکۆی (هایدلبێرگ) بۆ ئەوەی لای (کارل یاسپەرس) بخوێنێت، ئەو فەیلەسوفەی ئارێنت لەڕووی فیکری و کەسییەوە پەیوەندی هاوڕێیەتی درێژماوەی لەگەڵدا بەست. ئارێنت لە ساڵی 1929دا، بەپێی ڕێنمایی یاسپەرس، نامەی دکتۆراکەی بە ناوی (واتای عەشق لای ئاگوستین Liebesbegriff bei Augustin) تەواوکرد. کاتێك هیتلەر دەسەڵاتی گرتە دەست، ئارێنت لە ساڵی 1933 دا ناچار بوو ئەڵمانیا بەجێبهێڵێت؛ ماوەیەکی کەم لە (پراگ) و جنێف مایەوە و دواتر ڕۆیشت بۆ پاریس و ماوەی شەش ساڵ لە (1933 تا 1939) لەوێ مایەوە و بۆ چەند ڕێکخراوێکی پەنابەرانی جولەکە کاری کرد. ساڵی 1936 ئارێنت لە (گونتەر شتێرن Gunther

Stern)ی هاوسەری یەکەمی جیابووەوە و ژیانی لەگەڵ (هاینریش بلوشەر) دەستپێکرد و ساڵی 1940 هاوسەرگیری لەگەڵدا کرد. لەماوەی نیشتیەجێبوونیدا لە پاریس درێژەی بە نوسینی ژیاننامەی (راهێل ڤارنهاگێن Rahel Varnhagen) دا و تا ساڵی 1957 بڵاونەبووەوە. ئارێنیت ساڵی 1941 ناچار بوو فەڕەنسا جێبێڵێت و لەگەڵ هاوسەرەکەی و دایکی رۆیشت بۆ نیویۆرک. زۆری نەخایاند لە نیویۆرک بوو بە بەشێک لە بازنەی کاریگەری ئەو نوسەر و رۆشنبیرانەی لە دەوری گۆڤاری (پارتیزان ریڤیو Partisan Review) کۆببوونەوە. ئارێنت دوای سەردەمی جەنگ لە چەند زانکۆیەکی ئەمەریکایی لەوانە (پرینستۆن، بێرکلی، شیکاگۆ) وانەی وتەوە، بەڵام لە هەموویان زیاتر پەیوەندی نزیکی بە خوێندنگەی نوێی توێژینەوەی کۆمەڵایەتییەوە هەبوو، کە تا مردنیشی لە ساڵی 1975دا، لەوێ مامۆستای فەلسەفەی سیاسی بوو. ساڵی 1951 (بنچینەکانی تۆتالیتاریزم) ی بڵاوکردەوە، ئەم کتێبە خوێندنەوەیەکی گرنگ بوو لەبارەی رژێمەکانی نازی و ستالینییەکانەوە، کە هەر بە زوویی بوو بە کتێبێکی کلاسیکی. دوای ئەوەیش لە ساڵی 1958دا (دۆخی مرۆیی) بڵاوکردەوە کە گرنگترین بەرهەمی فەلسەفی ئارێنتە. ساڵی 1961 ئارێنت وەک پەیامنێری گۆڤاری نیویۆرکەر لە دادگایی کردنی (ئادۆلف ئایشمان) لە قودس (ئۆرشەلیم) بەشدار بوو، دوای دوو ساڵ کتێبی (ئایشمان لە ئۆرشەلیم Eichmann in

Jerusalem)ی بڵاوکردەوە، کە مشتومڕێکی زۆری لە بازنەی جولەکەکاندا نایەوە. لە هەمان ساڵدا (لەبارەی شۆڕشەوە On Revolution)ی بڵاوکردەوە، کە پێکهاتبوو لە شیکردنەوەیەکی بەراوردکاری بۆ شۆڕشەکانی ئەمەریکا و فەڕەنسا. هەروەها لە دەیەی 1960 و سەرەتای دەیەی 1970دا چەند وتارێکی گرنگی بڵاوکردەوە: ناونیشانی کۆمەڵی یەکەم بریتی بوو لە: (لەنێوان رابـردوو و داهاتوودا Between Past and Future)، (مرۆڤەکان لە سەدە تاریکەکاندا Men in Dark Times)، (قەیرانەکانی کۆمار Crises of the Republic).

ئارێنت بەر لە مردنی لە ساڵی 1975دا دوو بەرگی دوا بەرهەمی گرنگی فەلسەفی (ژیانی عەقڵ The Life of the Mind)ی بە ناوەکانی (بیر و ئیرادە Thinking and Willing) تەواو کرد، کە دوای مردنی، لە ساڵی 1978 بڵاوکرانەوە. سێیەم بەرگیان بە ناتەواوی مایەوە کە دەربارەی (حوکم Judging) بوو، بەڵام ژمارەیەک لە بابەتی سەرەتایی و هەندێك یادداشتی وانەکانی، ساڵی 1982 بە ناوی (وانەوتارەکان دەربـارەی فەلسەفەی سیاسی کانت Lectures on Kant's Political Philosophy) بڵاوکرایەوە.

2

پێشەکی

هانا ئارێنت یەکێک لە بیرمەندە سیاسییە رەسەنەکانی سەدەی بیستەم بوو. توانا و رەسەنایەتی بیرکردنەوەی ئارێنت لە بەرهەمەکانی وەک بنچینەکانی تۆتالیتاریزم، دۆخی مرۆیی، لەبارەی شۆڕشەوە، ژیانی عەقڵدا بە ئاشکرا دیارە. ئارێنت لەم بەرهەم و وتارانەیدا، خۆیداوە لە قەرەی گرنگترین رووداوە سیاسییەکانی زەمەنی خۆی و هەوڵیداوە واتا و گرنگیی مێژوویی ئەوانە بدۆزێتەوە و نیشانمان بدات کە ئەم رووداوانە چۆن کاریگەری لەسەر کاتیگۆرییەکانمان بۆ حوکمی ئاکاری و سیاسی دادەنێن. بە بۆچوونی ئارێنت پێویستمان بە چوارچێوەیەکی نوێی ئەوتۆ هەبوو کە بتوانێت ئەو توانایە بە ئێمە بدات لەگەڵ دووانەی تۆقێنەری سەدەی بیستەم، واتا نازیزم و ستالینیزم بگونجێین. ئارێنت ئەمجۆرە چوارچێوەیەی لە کتێبی بنچینەکانی تۆتالیتاریزمدا خستووەتەڕوو، هەروەها لە درێژەدا کۆمەڵێك کاتیگۆریی نوێی فەلسەفی پەرەپێدەدات، کە دەتوانن دۆخی مرۆیی روون بکەنەوە و تێڕوانینێکی نوێ بۆ بینینی سروشتی ژیانی سیاسی دابینبکەن.

لەگەڵ ئەوەی هەندێک لە بەرهەمەکانی ئارێنت ئێستا بەشێک لە بیری سیاسیی کلاسیکی نەریتی رۆژئاوان، کەچی دانانی ئەو لە پلەیەکی تایبەتیدا بەردەوام دژوار بووە. ناتوانرێت فەلسەفەی سیاسی ئارێنت لە چوارچێوەی کاتیگۆرییە نەریتییەکانی موحافیزکاری، لیبرالیزم و سۆسیالیزمدا وەسف بکرێن. هەروەها ناتوانرێت بیری ئارێنت لەنێو سەرلەنوێ زیندووبوونەوەی ئەم دواییەی

بیری سیاسی (جڤاتگەرا Communitarian)دا بتوێنرێتەوە، بەو جۆرەی کە بۆ نموونە لە نوسینەکانی (ئەی مەکینتایەر A. MacIntyre، مایکڵ ساندل M. Sandel، چارلز تایلۆر C. Taylor، مایکڵ والزەر M. Walzer) دەبینرێت. ناوی ئارێنت لەلایەن چەند رەخنەگرێکی نەریتی لیبراڵەوە پشتی پێبەستراوە، لەسەر ئەو بنەمایەی تێڕوانینێکی بۆ سیاسەت بەدەستەوە دا، کە دژ بە هەندێک بنەمای کلیلی لیبراڵ وەستانەوە. رەگ و ریشەی زۆر لە بیرکردنەوەی ئارێنتدا هەن کە دەتوانن پاساوبن بۆ ئەم بانگەشەیە؛ بەتایبەتی رەخنەی ئارێنت لە دیموکراسییەتی نوێنەرایەتی، جەختکردنەوەی لەسەر چالاکیی مەدەنی و راوێژی سیاسی، جیاکردنەوەی ئەخلاق و سیاسەت، ستایشی ئارێنت بۆ سوننەتی شۆڕشگێڕی، بەڵام هەڵەیە ئارێنت بە بیرمەندێکی دژە لیبراڵ بزانین. لە راستیدا ئارێنت بەرگریکاری توندی پەیڕەویکردن لە دەستوور و دەسەڵاتداریێتیی یاسا بوو؛ ئارێنت لایەنگری مافە بنچینەییە مرۆییەکان بوو، کە تێیاندا بێجگە لە مافی ژیان، ئازادی و ئازادی رادەربڕین، مافی کار و بۆچوونیشی تێدا گونجاندبوو، هەروەها رەخنەی لە تێکڕای ئەو فۆڕمە کۆمەڵایەتییە سیاسییانە هەبوو کە پشتیان بە پەیوەندی و داب و نەریتە سوننەتییەکان یان شوناسی مەزهەبی و ناسیۆنالیستی یان نەژادی، قایم بوو.

بەم پێیە ناتوانرێت بیری سیاسی ئارێنت، نە لەگەڵ نەریتی لیبراڵ بە هاوشوناس دابنرێن، نە لەگەڵ ئەو بانگەشەیەی کە ژمارەیەک لە رەخنەگرانی ئەم سوننەتە خستویانەتەڕوو. ئارێنت سیاسەتی بە ئامڕازێک بۆ

بەدیهێنانی ڕەزامەندی تاکەکەسییانە نەدەزانی؛ هەروەها سیاسەتی بە ڕێگەیەک نەدەبینی بۆ یەکخستنی تاکەکان لە دەوری بۆچوونێکی هاوبەش دەربـارەی باشە، بەڵکو بۆچوونی ئەو بەرامبەر سیاسەت پشتی بە ئایدیای هاوڵاتی چالاک دەبەست؛ واتا لەسەر بەها و گرنگی چالاکیی مەدەنی و راوێژی بەکۆمەڵ لەبارەی تێکڕای ئەو بابەتانەی کاریگەری لەسەر جڤاکی سیاسی دروستدەکەن. ئەگەر نەریتێکی فکری بوونی هەبێت، کە بتوانرێت ئارێنت لەنێویدا پۆلێن بکرێت، ئەوا ئەوە نەریتی کلاسیکی (کۆماریگەرایی مەدەنی Civic republicanism)یە، کە سەرچاوەکەی بۆ ئەرستۆ دەگەڕێتەوە و لە نوسینەکانی ماکیاڤیلی، مۆنتسکیۆ، جیفرسۆن و تۆکڤیڵ (Tocqueville)دا دەرکەوتووە. بە گوێرەی ئەم نەریتە دەرکەوتنی ڕەسەنی سیاسەت ئەو کاتەیە کە هاوڵاتیان لە گۆڕەپانی گشتی بۆ راوێژ و بڕیاردان لە بارەی کۆمەڵێک بابەتەوە، کە جێی نیگەرانی کۆمەڵێکن، کۆ دەبنەوە. چالاکیی سیاسی بەهادارە، نەک لەبەرئەوەی بتوانن بگەنە ڕێککەوتن یان بۆچوونێکی هاوبەش دەربارەی باشە، بەڵکو لەبەرئەوە بەهادارە کە هەموو هاوڵاتییەک تواناکانی خۆی بۆ کارکردن، پەروەردەکردنی تواناکانی بۆ حوکمدان (یان داوەری) و ئینجا بەدەستهێنانی ڕێژەیەک لە کاریگەری سیاسی لە ڕێگەی کاری گروپییەوە، تاقی بکاتەوە.

من فەلسەفەی سیاسی ئارێنت بە پێی چوار بابەتی گرنگ دووبارە دادەڕێژمەوە: (1) تێڕامانی ئارێنت بۆ مۆدێرنیتە. (2) تیۆری ئارێنت دەربـارەی کردە، (3) تیۆری ئارێنت دەربارەی حوکم، (4) تێڕامانی ئارێنت بۆ هاوڵاتیبوون.

3

تێڕامانی ئارێنت بۆ مۆدێرنیتە

ئارێنت لە بەرهەمە فەلسەفییە سەرەکییەکەیدا (دۆخـی مرۆیی) و لە ژمارەیەک وتاریدا، کە لە (لە نێوان رابردوو و داهاتوودا) کۆکراونەتەوە، بۆچوونێکی تاڕادەیەك نەرێنی بەرامبەر مۆدێرنیتە دەردەبڕێت. لەم نوسینانەدا زیاتر باس لەو لەدەستچوون و زیانانە دەکات کە لە ئەنجامی ئاوابوونی خۆری نەریت، ئایین و ئۆتۆریتە (مەرجەع یان دەسەڵاتداری) هاتوونە بوون، بەڵام چەند پێشنیارێکی رۆشنگەرانە لەبارەی کۆمەڵێک تواناوە دەردەبڕێت کە بەهۆیانەوە هێشتایش سەردەمی مۆدێرن دەتوانێت تیشک بخاتەسەر کۆمەڵێك پرسیاری پەیوەندیدار بە واتا و شوناس و بەهاوە.

بە بۆچوونی ئارێنت، مۆدێرنیتە بە لەدەستدانی جیهان وەسف دەکرێت، کە مەبەستی ئارێنت لێی سنوردارکردن یان نەهێشتنی فەزای گشتیی کردار و وتەیە لە بەرژەوەندی جیهانی تایبەتی روانینی تاکەکەسی و گەڕانی تایبەتی بەرژەوەندیی ئابورییە. مۆدێرنیتە سەردەمی کۆمەڵگەی جەماوەرییە، دەرکەوتنی زیاتری بواری کۆمەڵایەتییە لە جیاکاری زیاتری نێوان کاروباری گشتی و تایبەتیدا، سەرکەوتنی (ئاژەڵی زەحمەتکێش animal laborans) بە سەر (مرۆڤی داهێنەر Homo Faber)دا و بەسەر وێنای کلاسیکدا بۆ مرۆڤ کە ناوی (گیانەوەری سیاسی zoon politikon)ە. مۆدێرینتە سەردەمی بەڕێوەبردنی بیرۆکراسی و ڕەنجی بێ ناونیشانە، نەك سیاسەت و کـردار؛ سەردەمی دەسەڵاتی نوخبەکان و دەستکاری

رای گشتییە. سەردەمێکە تێیدا فۆڕمە تۆتالیتارییەکانی حکومەت وەک نـازیـزم و ستالینیزم، لە ئەنجامی جێکەوتنی تۆقاندن و توندوتیژییەوە دەرکەوتوون. سەردەمێکە تێیدا مێژوو وەک (پرۆسەیەکی سروشتی) بووەتە جێگرەوەی مێژوو وەک کارێکی ئاوێتە لە کار و رووداوەکان؛ هاوشێوەیی و لێکچوون جێگەی فرەیی و ئازادییان گرتووەتەوە، گۆشەگیری و تەنیاییش هاوپشتیی مرۆیی و تێکڕای فۆڕمە خۆڕسکەکانی ژیانی بە کۆمەڵی داڕزاندووە. مۆدێرنیتە سەردەمێکە کە رابورد و چیتر هیچ جۆرە یەقینێکی هەڵسەنگاندنی لەخۆیدا هەڵنەگرتووە، جا کاتێکیش تاکەکان پێوەر و بەها نەریتییەکان لەدەست دەدەن، ئەوا پێویستە بەدوای بنەما نوێیەکان بۆ خودی کۆمەڵی مرۆڤایەتیدا بگەڕێین.

ئەمە تێڕوانینی ئارێنتە لەبارەی مۆدێرنیتەوە، تێڕوانینێک، کە لە نیگای یەکەمدا بە تـەواوی تاڵ و نائومێدانە دەردەکەوێت، بەڵام جێی باسە هەڵسەنگاندنی نەرێنییانەی ئارێنت بۆ مۆدێرنیتە، بەپێی ئەزمونی خۆی، لە تۆتالیتاریزمی سەدەی بیستەمەوە دروستبووە و کـاری ئەو چەند روانگەیەکی گرنگ بەدەستەوە دەدات، کە دەتوانن بۆ لێکدانەوەی ژمارەیەک لایەنی کێشەخوڵقێنی سەردەمی مۆدێرن یارمەتیمان بدەن. ئارێنت لە نوسینە سیاسییەکانیدا و بە تایبەتی لە (بنچینەکانی تۆتالیتاریزم)دا بانگەشە بۆ دەکات، کە دیـاردەی تۆتالیتاریزم بەردەوامێتی مێژووی رۆژئاوای

پچڕاندووە و زۆربەی کاتیگۆرییە ئەخلاقی و سیاسییەکانی ئێمەی بێواتا کـردووە. دوای ڕووداوە تراژیدییەکانی سەدەی بیستەم و سەرکەوتنی بزاڤە تۆتالیتارەکان لە ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوادا، ناتوانرێت ئەم پچڕان و دابڕانە لە نەریتی ئێمەدا بسڕدرێتەوە. تۆتالیتاریزم لە فۆڕمی ستالینیزم و نازیزمدا کاتیگۆرییە جێگیربووەکانی بیری سیاسی و پێوەرە پەسەندکراوەکانی حوکمی ئەخلاقیان پووچەڵکردووتەوە و لەم ڕێگەیەوە بەدوایەکداهاتن و بەردەوامێتی مێژووی ئێمەیان دابـڕیـوە. کاتێک ڕووبەڕووی ڕووداوە تراژیدییەکانی وەک هۆلۆکۆست و گۆلاگ (کەمپی کاری زۆرەملێی ستالین) دەبینەوە، ئیتر ناتوانین بۆ چەمک و بەها سوننەتییەکان بگەڕێینەوە تاوەکو لە ڕێگەیانەوە ڕووداوی بێ پێشینە لە ڕێگەی پێشینەکانەوە ڕوونبکەینەوە، یان لە ڕێگەی کاروباری ناسراوەوە لە کاروباری ترسێنەر تێبگەین. پێویستە لەگەڵ فشاری ڕۆژگاری خۆمان بێ یارمەتیخواستن لە نەریت، یان بەوجۆرەی ڕۆژگارێك ئارێنت دەیوت، (بێ پایە ڕووبـەڕووی بینەوە (The Recovery of the Public World, 336). چەمک و پێوەرە میراتییەکانی ئێمە بۆ حوکمدان، لە ژێر کاریگەری ڕووداوە سیاسییەکاندا هەڵوەشاون و ئەرکی ئێستایشمان ئەوەیە لە دەرەوەی چوارچێوەی هەر نەریتێك، سەرلەنوێ واتای ڕابردوو دروستبکەینەوە، چونکە هیچ یەکێک لەوانە قورسایی خۆیان نەماوە. کەواتە ئەوە ڕابردووە نەك نەریت، کە

ئارێنت هەوڵدەدات لە دابڕانی سەردەمی ئاگایی (time-consciousness) مۆدێرن بیپارێزێت. تەنیا بە دەست بەسەرداگرتنەوەی دووبارەی رابردوو لە رێگەی ئەوەی ئارێنت بە (کاریگەری مەرگهێنی بیرکردنەوە نوێیەکان) ناوی دەبات (Men in Dark Times, 201)، دەتوانین هیوامان بە گێڕانەوەی واتا بۆ زەمەنی ئێستا هەبێت و ئومێدەواری تیشکخستنەسەر دۆخی هاوچەرخ بین.

ئارێنت لەو ستراتیژییە هێرمینۆتیکی (Hermeneutic)یەدا کە بۆ دووبارە رێکخستنەوەی پەیوەندی بە رابردووەوە بەکاری هێنا، قەرزاری واڵتەر بنیامین و مارتن هایدگەرە. ئارێنت لە بنیامین ئایدیای نوسینەوەی بڕگەیی مێژوو (Fragmentary historiography)ی وەرگرت، کە هەوڵی دیاریکردنی قۆناغەکانی دابڕان، شوێنگۆڕکێ و پشێوی مێژوویی دەدات. ئەمجۆرە مێژوونووسییە بڕگەییە، تاک بەرەو بەدەستهێنانەوەی توانا لەدەستچووەکانی رابودووی دەبات، بەو ئومێدەی بکرێت ئەوانە لە زەمەنی ئێستادا بین بە کردار. ئارێنت لە هایدگەر ئایدیای خوێندنەوەی تێکشکاندنی بنەمای نەرتییەکانی فەلسەفەی رۆژئاوای وەرگرت، خوێندنەوەیەک، کە لە هەوڵی ئاشکراکردنی واتای رەسەنی کاتیگۆرییەکانی ئێمە و ئازادکردنی ئەوان لە چین و توێژە بەلارێدابەرەکانی نەریتەکەدایە. ئەمجۆرە هێرمینۆتیکە تێکشکێنەرەی بنەماکان توانای ئەوە بە ئێمە دەدات، کە ئەو ئەزمونە (یان دیاردە)

سەرەتاییانەی (Urphaenomene) نەریتی فەلسەفی دایخستوون یان فەرامۆشی کردوون، بەدەستیان بێنینەوە و لەم ڕێگەیەوە ڕەگ و ریشەی بزربوونی چەمک و کاتیگۆرییە فەلسەفییەکانمان سەرلەنوێ بدۆزینەوە.

ئارێنت بە پشت بەستن بە ئەم دوو ستراتیژە هێرمینۆتیکیە، ئومێدەوارە لە رابردووەوە (گەنجینەی فەرامۆشکراو) یان بزربوو بەدەستبێنێتەوە، واتا چەند بەشێکی رابردوو کە هێشتا دەتوانن بۆ ئێمە گرنگ بن. بە بۆچوونی ئارێنت دوای لێکهەڵوەشانی نەریت، ئیتر زیندوکردنەوە و رزگارکردنی تێکڕای رابردوو مومکین نییە، بەڵکو ئەرکی ئێمەیە ئەوەیە ئەو ڕەگەزانەی پێکهاتەکانی رابردوو لە فەرامۆشی رزگار بکەین کە هێشتا دەتوانن دۆخی ئێمە روونبکەنەوە. دووبارە بەستنی پەیوەندی لەگەڵ رابردوو تاقیکرنەوەیەکی دێرینەناسییانە نییە؛ بەپێچەوانەوە بە بێ گەڕانەوەیەکی رەخنەگرانە بۆ ڕابردوو، ئاسۆی زەمەنی ئێمە لەیەک هەڵدەوەشێت، ئەزمونی ئێمە لەرزۆک و شوناسی ئێمە لاوازتر دەبێت و تێکدەشکێت. کەواتە بە بۆچوونی ئارێنت پێویستە لە رابردووەوە ئەو ساتانە زیندو بکەینەوە، کە شایانی پاراستنن و ئەو بەشەی گەنجینەی رابردوو رزگار بکەین کە بۆ ئێمە گرنگە. تەنیا لە ریگەی ئەم گەڕانەوە ڕەخنەییەوە دەتوانین سەرلەنوێ رابردوو بدۆزینەوە و لەگەڵ زەمەنی ئێستادا بیخەینە پەیوەندییە و واتای پێ ببەخشین، پاشان بیگۆڕین بۆ سەرچاوەی ئیلهام بۆ داهاتوو.

ئەم گەڕانەوە ڕەخنەییە تاڕادەیەك لە ڕێگەی ئەو ڕاستییەوە ئاسان دەبێت کە دوای دابڕان لە زەمەنی ئاگایی مۆدێرندا، رابـردوو دەتوانێت (بە تازەییەکی چاوەڕوان نەکراو بەڕووی ئێمەدا بکرێتەوە و کۆمەڵێک شت بە ئێمە بڵێت، کە هێشتا هیچ کەسێک گوێی بیستنی ئەوانەی نەبووە (Between Past and Future,94). تێکشکاندنی نەریت لە راستیدا دەتوانێت هەلێکی گەورە بڕەخسێنێت بۆ تێڕوانین لە رابردوو "بەوچاوانەی هیچ نەریتێك بەلاڕێیدا نـەبـردوون؛ کە ڕاستەوخۆ، تەنانەت هەر لەو کاتەوەی کە دەسەڵات و سەرچاوەی بیری یۆنانی دراوەتـە دەست شارستانێتی رۆمانی، لە خوێندنەوە و بیستنی رۆژئاوادا نەماوە" (Between Past and Future,9-28).

لـەمـڕووەوە گـەڕانـەوەی ئارێنت بـۆ ئەزمونی رەسەنی پولیس دەوڵـەت-شـار]ی یۆنانی نیشاندەری هەوڵێکە بۆ شکاندنی زنجیرە نەریتییە داڕزاوەکـان و دۆزینەوەی دووبارەی ئەو رابردووەی ئیتر نەریت هیچ بانگەشەیەکیان بۆ ناکات. ئارێنت لە بەرامبەر نەریتدا، پێوەری رەسەنایەتی دادەنێت و لەبەرامبەر ئەوەی دەسەڵات و مەرجەع هەیەتی، شتێک دادەنێت کە لە پەروایزی مێژوودا فەرامۆش و شاراوە یان دەرکـراون. رابردوو تەنیا بە کارکردن دژی ئاڕاستەی نەریتگەراکان و بانگەشەی مێژوونووسە باوەکان، دەتوانێت دووبارە ببێتەوە بە شتێکی واتادار، سەرچاوەیەکی رۆشنگەرانە بۆ

زەمەنی ئێستا دابین بکات و گەنجینەی خۆی پێشکەشی ئەو کەسانە بکات کە بە (بیری نوێ) و کاری پارێزەرانەی بیرهێنانەوەوە، بەدوایاندا دەگەڕێن.

ئارێنت وێنای خـۆی بۆ مۆدێرنیتە لە دەوری چەند تایبەتمەندییەکی سەرەکیدا دەردەبـڕێـت: ئەم تایبەتمەندییانە بریتین لە (نامۆبوون لە جیهان world alienation)، (نامۆبوون لە زەوی earth alienation)، دەرکەوتنی کاری کۆمەڵایەتی و سەرکەوتنی ئاژەڵی زەحمەتکێش. نامۆبوون لە جیهان ئاماژە بە لەدەستدانی هاوبەشییەکی زاتییانە (intersubjectively)ی ئەزمون و کار دەکـات کە جیهانیان پێکهێناوە، بەو مانایەی کە ئێمە خود-شوناسی (self-identity)ی خۆمان و هەستێکی پەسەندکراوی واقیعییەت لێك دەبەستینەوە. نامۆبوون لە زەوی ئاماژەیە بۆ هەوڵی تێپەڕاندنی سنوورەکانی زەوی؛ زانست و تەکنەلۆژیای مۆدێرن گوڕوتینی ئەوەیان پێداوین بگەڕێین بەدوای ڕێگاکانی سەرکەوتن بەسەر ئەو دۆخـەدا کە لەسەر زەوی لە ئارادایە، بۆ ئەمەیش لە بۆشایی ئاسماندا دەگەڕێین، هەوڵدەدەین بۆ ئافراندنەوەی ژیان لە هەلومەرجی تاقیگەییدا، هەروەها هەوڵدەدەین تەمەنی دیاریکراوی خۆمان درێژبکەینەوە. دەرکەوتنی کاری کۆمەڵایەتیش بەهۆی بەرفراوانبوونی بـازاڕی ئابوورییەوە بوو لە ماوەی سەرەتای مۆدێرندا و ئینجا کەڵەکەبوونی زیاتری سەرمایە و سامانی کۆمەلایەتی. لەگەڵ دەرکەوتنی

کاری کۆمەلایەتیدا هەموو شتەکان بوون بە ئۆبێکتی بەرهەم و بەکاربردن، گـۆڕاون بۆ کاسبی و ئاڵوگۆڕ؛ هەروەها بەرفراوانبوونە بەردەوامەکەی سەرمایە، بووە هۆی کاڵبوونەوەی جیاکاری نێوان کاری تایبەتی و کاری گشتی. سەرکەوتنی ئاژەڵی زەحمەتکێشیش ئاماژەیە بۆ سەرکەوتنی بەهاکانی ڕەنج بەسەر بەهاکانی مرۆڤی ئافرێنەر و مرۆڤ وەک گیانەوەری سیاسیدا. تێکڕای ئەو بەهایانەی تایبەتمەندی جیهانی دەستکردن (world of fabrication) – مانەوە، جێگیری، پایەداری- و ئەو بەهایانەی تایبەتمەندی جیهانی کار و ئاخاوتنن – ئازادی، فرەیی، هاوپشتی – لە بەرژەوەندی بەهاکانی ژیان، بەرهەمهێنان و فرەیی دەبنە قوربانی.

ئارێنت دوو قۆناغی سـەرەکـی بۆ دەرکەوتنی مۆدێرنیتە دەناسێنێت: قۆناغی سەرەتا، لە سەدەی شانزەوە تا سەدەی نۆزدەیەم، هاوتایە لەگەڵ نامۆبوون لە جیهان و دەرکەوتنی کاری کۆمەڵایەتیدا؛ قۆناغی دووەم لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە هاوتایە لەگەڵ نامۆبوون لە زەوی و سەرکەوتنی ئاژەڵی زەحمەتکێشدا. هەروەها ئارێنت چەند هۆکارێک بۆ ئەم ڕووداوانـە] دیاریی دەکات: دۆزینەوەی ئەمەریکا و هاوتا لەگەڵ ئەویشدا بچووکبوونەوەی زەوی، شەپۆلەکانی زەوتکردنی خاوەندارێتی، کە بە درێژایی سەردەمی چاکسازی ئایینی دەستپێکرد، داهێنانی تەلسکۆپ، کە خودکەفایی هەستەکانی ڕووبـەڕووی گرفت کـردەوە، دەرکەوتنی

زانست و فەلسەفەی مۆدێرن و دواتر دەرکەوتنی ئەو تێگەیشتنە لە مـرۆڤ کە دەڵێت مـرۆڤ بەشێکە لە سروشت و مێژوو، هەروەها بەرفراوان بوونی بواری ئابوری و بەرهەمهێنان و کەڵەکەکردنی سەرمایەی کۆمەڵایەتی.

لەچەند لایەنێکەوە دەتوانرێت رەخنە لە شیکاری ئارێنت بۆ مۆدێرنیتە بگیرێت. من سەرنجی خۆم لەسەر دوو کاتیگۆری چڕ دەکەمەوە کە ئارێنت بەکاریان دێنێت؛ واتـا سروشـت و کـاری کۆمەڵایەتی. ئارێنت لەبارەی کاتیگۆری سروشتەوە، لە نێوان دوو تەفسیری بەرامبەردا لە هەڵکشان و داکشاندایە. بەگوێرەی تەفسیری یەکەمیان، سەردەمی مۆدێرن بە گەشەپێدانی رەنج – سروشتیترین چالاکی مرۆیی – و بەرزکردنەوەی بۆ ئاستی بەرزترین پێگە لە ژیانی تەرخانکراودا بۆ کار، زیاد لە پێویست ئێمەی لە سروشت نزیک خستووەتەوە. ئێمە لە جیاتی دروستکردن و پاراستنی پیشەسازی مرۆیی و ئافراندنی فەزای گشتی بۆ کار و راوێژ، ئێمە بۆ ئاستی چالاکی لەپێناو مانەوە و بەرهەمهێنانی ئەو شتانەی کە بە زوویی لەنێودەچن، بچوک کراوینەتەوە. بەڵام بە پێی تەفسیری دووەم، تایبەتمەندی سەردەمی مۆدێرن گەشەکردنی بەرهەمە دەستکردەکان (نا-سروشتییەکان) و پیشەسازییەکانە، لێرەوە رەتکردنەوەی هەر شتێکە کە دروستکراوی مرۆڤ نییە. ئارێنت ئاماژە بەو واقیعییەتە دەکات، کە پرۆسە سروشتییەکان، بە پرۆسەکانی خودی

ژیانیشەوە، لە ڕێگەی تاقیکردنەوە زانستییەکانەوە بە شێوەی دەستکرد دووبارە دەخوڵقێنرێنەوە؛ فەزای سروشتی ئێمە بەشێوەیەکی بەرفراوان ئاڵۆز بووە و لە هەندێک باردا تێکڕای جێگەی خۆی بە تەکنۆلۆژیا داوە؛ و ئێمە لە ڕێگەی گرنگیدان بە گەڕان لە بۆشایی ئاسماندا و بەرجەستەکردنی توانای نیشتەجێ بوون لە سەر سەرجەم هەسارەکان، لە هەوڵی دۆزینەوەی کۆمەڵێك ڕێگەداین بۆ سەرکەوتن بەسەر هەلومەرجی سروشتی خۆماندا وەک بونەوەری پابەندی زەوی. تێکڕای ئەمانە بە دۆخێک دەگات تێیدا هیچ شتێک لە دەوروبـەری ئێمە بەشێوەی ڕووداوێك یان ئوبێکتێك یان پرۆسەیەکی خۆڕسك و سروشتی ڕوونـــادەن، بەڵکو بەرهەمی ئامرازەکانی ئێمە و ئیرادەی ئێمەن بۆ چاودێریکردنی جیهانێکی نوێ لە خەیاڵماندا.

یەکخستنەوەی ئەم دوو تەفسیرە کارێکی دژوارە، چونکە لە یەکەمدا سروشـتمان هەیە، دەسـت لە پیشەسازی مرۆیی وەردەدات و وێرانی دەکـات، لە کاتێکدا لە دووەمدا تەکنیك (Techne)مان هەیە، کە هەر شتێکی سروشتی یان پێدراو پەرەپێدەدات و قەرەبووی دەکاتەوە. ئەنجام ئەوەیە، کە پێگەیەکی دوولایەنە بە سروشت بدەین، چونکە ئاستی یەکەم سەرکەوتنی ئاژەڵی زەحمەتکێش شوێنکەوتنی ئێمە بۆ پرۆسە سروشتییەکان نیشان دەدات، لەکاتێکدا ئاستی دووەم پەرەپێدانی مەعریفەی زانستی و دەسەڵاتی تەکنەلۆژیا

بەسەر تێکڕای سنوردارییە سروشتییەکاندا نیشان دەدات. بەمشێوەیە جیهانی مۆدێرن هەم سروشتییە و هەم دەستکرد دەردەکەوێت؛ زیاد لەڕادە لەژێر ڕەنج و پرۆسەی ژیانی جۆرەکاندایە و زیاد لە ڕادەیش لە ژێر فەرمانی تەکنیکدایە.

ئارێنت لە چوارچێوەی کاتیگۆری دووەمدا – کاری کۆمەڵایەتی – ناتوانێت ژمارەیەک لە تایبەتمەندییەکانی جیهانی مۆدێرن روونبکاتەوە. ئارێنت، کاری کۆمەڵایەتی لەگەڵ تێکڕای ئەو چالاکیانەی پێشتر لە چوارچێوەی تایبەتی ماڵداریدا (household) سنورداربوون و پەیوەندییان بە پێویستییەکانی ژیانەوە هەبوو، وەک یەک وەردەگرێت. بانگەشەی ئارێنت ئەوەیە، بە پەرەسەندنی زۆری ئابووری لە کۆتایی سەدەی هەژدەیەمەوە، هەموو ئەو جـۆرە چالاکیانەیە کە پێکەوە دەستیان بەسەر فەزای گشتیدا گرتووە و گۆڕیوویانە و کردوویانە بە فەزایەك بۆ دابینکردنی پێویستییە مادییەکانی ئێمە. بەمشێوەیە کۆمەڵگە بەرەو پانتایی گشتی رۆیشتووە و دەستی بەسەرداگرتووە، ئینجا گۆڕیویەتی بۆ وەزیفە و شوێنکەوتەی ئەو شتەی پێشتر پێویستی و نیگەرانی تایبەتی بوو، بەمشێوەیە سنوری نێوان بواری گشتی و بواری تایبەتی لەناوبردووە. هەروەها ئارێنت بانگەشەی ئەوە دەکات، کە بە پەرەسەندنی بواری کۆمەڵایەتی، دابەشکردنی سێینەیی چالاکییە مرۆییەکان (رەنج، کار، کردە) تا ڕادەی بێمانایی لاوابووە. بە بۆچوونی ئارێنت

کاتێک بواری کۆمەڵایەتی مۆنۆپۆلی خۆی دەسەپێنێت، جیاوازی نێوان ڕەنج، کار و کردە لەناودەچێت، ئیدی لەمەوە هەموو هەوڵێک بۆ دووبارە بەرهەمهێنانەوەی هەلومەرجە مادییەکانی بوونی ئێمە تەرخان دەکرێت. ئێمە کە سەرقاڵی ژیان، بەرهەمهێنان و بەکاربردنین بووین بەو کۆمەڵگە زەحمەتکێش و خاوەن پیشانەی کە نە ڕێز لە بەهاکانی کار دەگرن و نە لە بەهاکانی کردە.

لەم شیکارە کورتەدا دەردەکەوێت، کە وێنای ئارێنت بۆ کاری کۆمەڵایەتی، رۆڵی گرنگ لە هەڵسەنگاندنیدا بۆ مۆدێرنیتە دەگێڕێت، بەڵام من بەڵگە دێنمەوە، کە ئەم وێناکردنە بووەتە هۆی غەفڵەتی ئارێنت لەبارەی گەلێک بابەتی گرنگەوە، ئەمەیش ئارێنتی بەرەو چەند دۆزێکی گرنگ و کۆمەڵێک بابەتی پرسیار وروژێن بردووە. یەکەم، وەسفی ئارێنت بۆ کاری کۆمەڵایەتی زیاد لە پێویست سنورداره. ئارێنت بانگەشەی ئەوە دەکات، کە کاری کۆمەڵایەتی بواری رەنج، بواری پێویستییەکانی ژیان و مادی و بواری دووبارە بەرهەمهێنانەوەی بوونی ئێمەیە. هەروەها بانگەشەی ئەوەش دەکات، کە دەرکەوتنی کاری کۆمەڵایەتی هاوشوناسە لەگەڵ پەرەسەندنی ئابووری لە کۆتایی سەدەی شانزەیەمدا. بەڵام ئارێنت بە هاوشوناسکردنی کاری کۆمەڵایەتی و گەشەی ئابووری لە دوو سەدەی رابردوودا، ناتوانێت کاری کۆمەڵایەتی لە چوارچێوەی نموونەی بژێوی لە دووبارە بەرهەمهێنانەوەی سادەدا وەسف بکات. دووەم، ئەوەی کە ئارێنت کاری

کۆمەڵایەتی لەگەڵ چالاکی ماڵداری بە یەك شت دادەنێت، سەرچاوەی کەموکورتییەکی گرنگە لە شیکارییەکەی ئارێنت-دا بۆ ئابووری. ئارێنت ناتوانێت پەسەندی بکات، کە ئابووریی سەرمایەداریی مۆدێرن پێکهاتەیەکە کە لە هێز و دابەشکردنی زۆر نایەکسانی تێچوون و پاداشتەکان پێکهاتووە. ئارێنت بە پشتبەستن بە پێوانەی هەڵەی ماڵداری، پێیوایە سەرجەم پرسیارە پەیوەندیدارەکان بە ئابوورییەوە، پێش سیاسییانەن (Pre-political) و بەمشێوەیە لە پرسیاری گرنگی هێز و وەبەرهێنانی ئابووری غافڵ دەبێت. لە کۆتاییدا ئارێنت بە جەختکردنەوە لەسەر لێکجیایی تەواوی نێوان بواری تایبەتی و بواری گشتی، هەروەها لێکجیایی نێوان کاری کۆمەڵایەتی و کاری سیاسی، ناتوانێت پەیوەندی جەوهەریی نێوان ئەم بوارانە و ئەو هەوڵانەی بۆ سەرلەنوێ دارشتنەوەی سنورەکانیان دەدرێت، روون بکاتەوە. لە ئەمڕۆدا زۆرێک لە بابەتە بەناو کەسییەکان گۆڕاون بۆ نیگەرانیی گشتی و هەوڵدان بۆ دادپـەروەری و مافی یەکسان زۆرێك لەو بوارانەی گرتۆتەوە. کاتێك ئارێنت مەودایەکی زۆر دەخاتە نێوان بواری سیاسی و نیگەرانییەکانی کاری کۆمەڵایەتییەوە و ئینجا جیاوازییەکی ورد لە نێوان بواری گشتی و بواری تایبەتیدا دەپارێزێت، ئەوا ناتوانێت کۆمەڵێك دەستکەوتی هەرە گرنگی مۆدێرنیتە روونبکاتەوە، لەوانە: پەرەسەندنی دادپەروەری و مافی یەکسان و سەرلەنوێ دارشتنەوەی سنورەکانی نێوان بواری گشتی و بواری تایبەتی.

4

تیۆری کردە لای ئارێنت

تیۆری کردەی ئارێنت و زیندووکردنەوەی چەمکی دێرینی پراکسێس لەلایەن ئارێنتەوە نموونەیەکە لە رەسەنترین بەشدارییەکان لە بیری سیاسی سەدەی بیستەمدا. ئارێنت بە جیاکردنەوەی کردە (پراکسێس) لە دروستکردن (پۆیسیس poiesis)، بەستنەوەی کار بە ئازادی و فرەیی و نیشاندانی پەیوەندییەکەی لەگەڵ وتە و بیرخستنەوەدا، دەتوانێت تێگەیشتنێک لە سیاسەت بخاتەڕوو، کە تێیدا دەتوانرێت بە شێوازێکی نوێ و رەسەن گرنگی بەو پرسیارانە بدرێت کە پەیوەندیدارن بە واتا و شوناسەوە. بێجگە لەوە، کاتێك ئارێنت وەها لە کردە دەڕوانێت کە شێوازێکە لە پێکەوەبوونێتی مرۆیی (human togetherness)، ئـەوا دەتوانێت تێگەیشتنێک بۆ دیموکراسی بەشداریکردن بخاتەڕوو، کە لە رووبەڕووبوونەوەی راستەوخۆدایە لەگەڵ بیرۆکراسی و نوخبەگەرایی سیاسەتدا، کە تایبەتمەندی بەرچاوی سەردەمی مۆدێرنەن.

من تیشکدەخەمە سـەر ژمـارەیـەک لە چەمکە کلیلییەکانی تیۆری کردەی ئارێنت، وەک ئازادی، فرەیی و ئاشکرابوون disclosure. دواتـر پەیوەندییەکانی نێوان کردە و گێڕانەوە، گرنگی یادخستنەوە و ئەو شتەی بە "کۆمەڵەکانی یـادەوەری" (communities of memory) ناوی دەبـەم، لێکدەدەمەوە. ئەوکاتە پەیوەندی نێوان کـردە و هێز و فـەزای دەرکەوتن (space of appearance) دەخەمەڕوو. لە کۆتاییدا لە

ڕێگەچارەکانی پێشبینینەکراوی و دووبارەنەبوونەوەی کردە، بەتایبەتی لە دەسەڵاتی پەیمان بەستن و دەسەڵاتی بەخشین، دەڕوانم.

1.4 . کردە، ئازادی و فرەیی

کـردە - تاکە چالاکییەکە کە ڕاستەوخۆ، بە بێ نێوەندگیری شتەکان یان مادە، لە نێوان مرۆڤەکاندا ڕوودەدات و هاوتایە لەگەڵ دۆخی فرەیی مرۆییدا... ئەم فرەییە بە شێوەیەکی تایبەتی- نەک تەنیا مەرجی پێویست (condition sine qua non)، بەڵکو مەرجی زەروری (condition per quam) تێکڕای ژیانی سیاسییە. [The Human Condition,7

بە بۆچوونی ئارێنت کردە یەکێکە لە کاتیگۆرییە بنچینەییەکانی دۆخی مرۆیی و بەرزترین هاتنەدی ژیانێکە کە تەرخانکراوە بۆ کـردە. ئارێنت ژیانی تەرخانکراو بۆ کـردە لە ڕێگەی سێ کاتیگۆرییەوە شی دەکاتەوە، کە لەگەڵ سێ چالاکی بنچینەیی لە – جیهانی – بوونی ئێمەدا هاوتایە: ڕەنج، کار و کردە. ڕەنج چالاکییەکە بەستراوەتەوە بە دۆخی ژیانی مرۆییەوە؛ کار چالاکییەکە پەیوەندی لەگەڵ دۆخی جیهانی بوون (worldliness)دا هەیە، کردە چالاکییەکە بە فرەییەوە بەستراوەتەوە. بە بۆچوونی ئارێنت هەموو چالاکییەک سەرپشکە، بەو واتایەی بنەمای جیاوازی تایبەت بە خۆی هەیە و بە پێوەری جیاواز لەبارەیەوە داوەری دەکرێت.

ڕەنج بەپێی تواناییەکەی بۆ پاراستنی ژیانی مرۆیی، دابینکردنی پێویستییەکانی ژیانی ئێمە - بەکاربردن و وەچەخستنەوە - داوەری لەبارەیەوە دەکرێت؛ کار بەپێی تواناکانی لە دروستکردن و پاراستنی جیهان، بۆ سوود لێوەرگرتنی گونجاوی مرۆڤایەتی داوەری دەکرێت، هەروەها کردە بەگوێرەی تواناکانی ئاشکراکردنی شوناسی کارمەند (agent)، چەسپاندنی واقیعی بوونی جیهان و بە ئەکچوالیزەکردنی توانای ئێمە بۆ ئازادی، حوکمی لەسەر دەدرێت.

هەرچەندە ئارێنت سێ چالاکی ڕەنج، کار و کردەی بە یەک ڕێژە بۆ ژیانێکی تەواوی مرۆیی بە پێویست دەزانێت، بەو واتایەی کە هەر یەکێک لەوانە بە شێوازی جیاوازی خۆی لە هێنانەدی لێهاتوویی مرۆیی ئێمەدا ڕۆڵیان هەیە، بەڵام لە نوسینەکانییەوە دەردەکەوێت، کە کردە بە خەسڵەتی تایبەتی مرۆڤەکان دەزانێت، شتێکە کە مرۆڤەکان هەم لە ژیانی گیانەوەران جیا دەکاتەوە (گیانەوەران لەوڕووەوە لە ئێمە دەچن، کە بۆ مانەوە و وەچەخستنەوە پێویستییان بە ڕەنجە)، هەمیش لە ژیانی خوداکان (کە لەگەڵیاندا لە چالاکی تێڕاماندا هاوبەشین، تێڕامانێک، کە جاروبار ئەنجامی دەدەین). لەمڕووەوە کاتیگۆرییەکانی ڕەنج و کار ئەگەرچی لە خۆیاندا گرنگن، بەڵام پێویستە بە خاڵی بەرامبەری کردە لێیان بڕوانرێت، کە یارمەتی تایبەتمەندی و بەرجەستەکردنی پێگەی کردە دەدەن لە ژیانی تەرخانکراودا بۆ کار.

دوو تایبەتمەندیی سەرەکیی کـردە بریتین لە ئازادی و فرەیی. مەبەستی ئارێنت لە ئازادی، توانای هەڵبژاردن لە نێوان کۆمەڵێک لە بژاردە مومکینەکان نییە (ئازادی هەڵبژاردن، کە لە نەریتی لیبراڵدا زۆر بە نرخە). هەروەها مەبەستی ئارێنت لە هێزی ئیرادەی ئازاد (liberum arbitrium) نییە، کە خودا لەڕێگەی بنەمای ڕێنماییەکانی مەسیحەوە بە ئێمەی بەخشیوە، بەڵکو مەبەستی ئارێنت لە ئازادی توانای دەستپێک، دەستپێکردنی کارێکی نوێ و ئەنجامدانی کارێکی پێشبینی نەکراوە - بەهرەیەک، کە تێکڕای مرۆڤەکان لە ڕێگەی ئازادبوونەوە لێی بەهرەمەندن. لەبەرئەوە کردە وەک بەدیهاتنی ئازادی ڕیشەکەی بۆ لەدایکبوون دەگەڕێتەوە، واتا لەم واقیعییەتەدا هەر لەدایکبوونێک دەستپێکێکی نوێ و هاتنی شتێکی نوێیە بۆ جیهان.

بە دڵنیاییەوە ئارێنت ئەوەی پەسەندە کە تێکڕای چالاکییەکان بە شێوەیەک پەیوەندیان بە دیـاردەی لەدایکبوونەوە هەیە، چونکە هەم ڕنج و هەم کار بۆ پێکهێنان و پاراستنی جیهانێک، کە تێیدا مرۆڤە نوێیەکان بـەردەوام لەدایکدەبن، پێویستن، بەڵام لە نێوان ئەم سێ چالاکییەدا، کـردە پەیوەندییەکی نزیکتری بە لەدایکبوونەوە هەیە، چونکە تاکەکان بە کردنی پەرجووی دەستپێکردن، کە لە خودی لەدایکبوونی ئەواندایە، دووبارە دەیهێننەوەدی. بە بۆچوونی ئارێنت دەستپێک کە هەر یەکێک لە ئێمە بەپێی لەدایکبوونمان دەینوێنینەوە،

له هەموو ئەو کاتانەدا دەبێتە شتێکی کردەیی کە ئەکت دەنوێنین، واتا هەر کاتێک کارێکی نوێ دەستپێدەکەین. بەپێی لێکدانەوەی ئارێنت "دەستپێکێکی نوێ، کە لە خودی لەدایکبووندایە، تەنیا بەو هۆکارە دەتوانرێت لە جیهاندا هەستی پێبکرێت، کە تازە هاتوو هەڵگری بەهرەی دەستپێکردنی شتێکی نوێیە، واتا توانای نواندنی کردە." (The Human Condition,9)

هەروەها ئارێنت جەخت لەسەر ئەو واقیعییەتە دەکاتەوە، کە لەبەرئەوەی کردە وەک دەستپێکردن رەگی لە لەدایکبووندایە و لەولایەنەوە، کە بەکردەییبوون] ئەکچوالیزەبوونی ئازادییە، لەگەڵ خۆی بەهرەی هێنانەدی پەرجووی هەیە، واتە هێنانە ناوەوەی شتێک، کە بە تەواوی چـاوەڕوان نەکراوە. ئارێنت بانگەشەی ئەوە دەکات، کە "ئەمە لە جەوهەری دەستپێکردندایە، شتێکی نوێ دەستپێدەکات، کە ناتوانرێت ئەوە لە هەرچییەک لەوانەیە پێشتر روویدابێت، چاوەڕوان بکرێت. ئەمە تایبەتمەندییە سەرسوڕهێنەرەکەی نێو هەموو دەستپێکردنەکانە... ئەو واقیعییەتە، کە مرۆڤ توانای کردەی هەیە، بەو واتایەیە کە دەتوانرێت چاوەڕوانی کاری چاوەڕوان نەکراوی لێبکرێت؛ ئەو دەتوانێت شتێک کە زۆر ئەستەمە ئەنجامی بدات. هەروەها دووبارە ئەم کارە تەنیا لەبەرئەوە مومکینە، کە هەموو مرۆڤێک تاقانەیە و لە ئەنجامدا لەڕێگەی هەر لەدایکبوونێکەوە شتێکی تازەی تاقانە دێتە جیهانەوە". (The Human Condition,8-177)

بەمشێوەیە لەدایکبوونی هەموو کەسێک مژدەبەخشی سەرەتایەکی نوێیە: کردەنواندن بە واتای توانای ئاشکراکردنی خودێتی خود و ئەنجامدانی کارە چاوەڕواننەکراوەکانە؛ هەروەها ئەم کارانە بە تەواوی لەگەڵ ئەو تێگەیشتنەدا سازگارە کە زۆربەی ئەو نموونانەی ئارێنت لەبارەی کردەی سەردەمی مۆدێرنەوە باسی کردوون، کۆمەڵێک بابەتن لە شۆڕش و راپەڕینی جەماوەری. بانگەشەی ئارێنت ئەوەیە، کە "شۆڕشەکان ئەو رووداوە سیاسیانەن، کە راستەوخۆ و بە ناچاری ئێمە رووبەڕووی بابەتی دەستپێک دەکەنەوە" [On Revolution,21]، چونکە نیشاندەری هەوڵن بۆ بنیاتنانی فەزایەکی سیاسی نوێ؛ فەزایەک کە تێیدا ئازادی دەتوانێت وەک واقیعییەتێکی جیهانی (worldly) دەرکەوێت. نموونەی پەسەندکراوی ئارێنت شۆڕشی ئەمەریکایە، چونکە لەوێ کردەی بنیاتنان، فۆڕمی جۆرێک هەڵسەنگاندنی ئازادی لەخۆگرت. نموونەکانی تری ئارێنت بریتین لە ئەنجومەنە شۆڕشگێڕییەکانی فەڕەنسا، کۆمۆنەی پاریس 1781، دروستکردنی ئەنجومەنەکان بە درێژایی شۆڕشی روسیا، بەرگری فەڕەنسا دژی هیتلەر لە شەڕی جیهانی دووەمدا، هەروەها شۆڕشی هەنگاریا ساڵی 1956. لە تێکڕای ئەمانەدا، یەك بەیەکی پیاوان و ژنان ئازایەتی ئەوەیان هەبوو چالاکییە رۆژانەییەکانیان بوەستێنن، هەنگاوێک زیاتر لە ژیانی تایبەتی خۆیان بنێن بۆ ئەوەی فەزایەکی گشتی پێکبێنن کە تێیدا ئازادی بتوانێت دەرکەوێت و بەشێوەیەک کردە بنوێنێت، کە یادەوەری

کردەوەکانیان ببێتە سەرچاوەی ئیلهام بۆ داهاتوو. بە بۆچوونی ئارێنت لە کاتی ئەنجامدانی ئەمجۆرە کردەیەدا، ئەوان دووبارە ئەو حەقیقەتەیان کەشف کردەوە کە بۆ یۆنانییە دێرینەکان دیاربوو، واتا ئەو حەقیقەتەی کە کردە لە ژیانی مرۆڤدا، باڵاترین نیعمەتە، شتێکە واتا و گرنگی بە ژیانی تاکەکان دەبەخشێت.

ئارێنت لە کتێبی دەربارەی شۆڕش (On Revolution)دا زۆر سەرنج لە ئاشکراکردنی دووبارەی ئەو حەقیقەتە دەدات بە دەستی ئەو کەسانەی لە شۆڕشی ئەمەریکادا بەشداربوون. بە بۆچوونی ئارێنت دامەزرێنەرانی ئەمەریکا هەرچەندە وایان نیشاندابێت، کە لایەنگری ژیانی تایبەتیبوون و تەنیا لەڕووی هەستکردن بە ئەرکەوە گیرۆدەی سیاسەت بوون، لە نامە و یادداشتەکانی خۆیاندا روونیان کردۆتەوە، کە رەزامەندییەکی چاوەڕواننەکراوایان لە کردەدا ئاشکرا کردووە و پەرۆشی ئازادی گشتی و سەرمەشقی بوون لەناو هاوڕێیانی خۆیاندا.

فرەیی، کە ئێستا دەتوانین تیشکی بخەینە سەر، تایبەتمەندییەکی سەرەکی تری کردەیە، چونکە ئەگەر نواندنی کردە بە واتای داهێنان و هێنانی شتێکی نوێ و چاوەڕواننەکراو بێت بۆ جیهان، ئەوا بەو واتایەش دێت کە کردە شتێک نییە بتوانرێت جیا لە ئەوانیتر ئەنجام بدرێت؛ واتا سەربەخۆ لە بوونی فاکتەرە فرەییەکانی تر، کە لە ڕوانگە جیاوازەکانی خۆیانەوە دەتوانن لەبارەی چۆنێتی

ئـەوەی ئەنجام دەدرێـت داوەری بکەن. لەمڕووەوە هونەرمەندان چۆن پێویستیان بە وەرگر هەیە، بە هەمان شێوە پێویستیان بە فرەییش هەیە؛ بێ ئامادەبوون و دەستخۆشی کەسانیتر، چیتر کردە چالاکییەکی واتادار نابێت. تارادەیەك کردە پێویستی بە دەرکەوتن لە فەزای گشتی و ناساندنی خودێتی لە ڕێگەی وشە و کردەوە و وروژاندنی ڕەزامەندی کەسانی ترە، تەنیا دەتوانێت لە پانتاییەکیشدا بوونی هەبێت کە بە فرەییدا دەناسرێتەوە.

ئارێنت پەیوەندی نێوان کردە و فرەیی لە ڕێگەی بەڵگەهێنانەوەی مرۆڤناسانەوە دروستدەکات. بە بۆچوونی ئارێنت بە هەمان ئـەو شێوەیەی ژیان مەرجێکە بەستراوەتەوە بە ڕەنجەوە، هەروەها جیهانی بوون مەرجێکە بەستراوەتەوە بە کـارەوە، فرەییش مەرجێکە بەستراوەتەوە بە کـردوە. ئارێنت فرەیی بەمشێوەیە پێناسە دەکـات: "ئەو واقیعییەتەیە کە مرۆڤەکان، نەک مرۆڤ، لەسەر ڕووی زەوی دەژین و لە جیهاندا نیشتەجێن." ئارێنت دەڵێت ئەم کارە مەرجی کردەی مرۆییە، "چونکە تێکڕای ئێمە یەک شت، واتا مرۆڤین، بەمشێوەیە هیچ کەسێك هەرگیز لەگەڵ هیچ کەسێکیتر، کە ژیاوە، یان ئێستا دەژی، یان لە داهاتوودا دەژی یەکسان نییە." [The Human Condition, 7-8] بەمشێوەیە فرەییش ئاماژەیە بۆ یەکسانی (Equality) و جیاکاری (distinction)؛ بەپێی ئەو واقیعییەتە، تێکڕای مرۆڤەکان بە یەک جۆرەوە بەستراونەوەتەوە و

تا ئەو ڕادەیە لە یەکتر دەچن کە لە یەکتر تێبگەن، بەڵام هیچ دوو کەسێک لە مرۆڤەکان جێگرەوەی یەکتر نین و ناتوانرێت ئاڵوگۆڕیان پێبکرێت، چونکە هەر یەکێک لەوان تاکێکە بەسەرهاتی تایبەتی خۆی و دیدێکی تایبەتی بۆ جیهان هەیە.

بەهۆی فەزیلەتی فرەییەوە، هەر یەکێک لە ئێمە دەتوانین کردە بنوێنین و بە جۆرێك لە جۆرەکان لەگەڵ کەسانیتردا، کە تایبەت و جیاوازن، پەیوەندی ببەستین و کاری هاوبەش لە تۆڕێک لە کردە و پەیوەندییەکاندا ئەنجام بدەین کە بێکۆتا ئاڵۆز و پێشبینی نەکراون. ئەم تۆڕی کردانە هەمان ئەو شتەیە، کە بواری کاروباری مرۆیی پێکدێنن، واتە فەزایەک تێیدا تاکەکان راستەوخۆ لە رێگەی زمانەوە، بە بێ نێوەندگیری شتەکان یان کەرەستەکان، پەیوەندی بە یەکەوە دەبەستن. رێگە بدەن بە کورتی ئەم پەیوەندییەی نێوان کردە و زمان لێکبدەمەوە.

ئارێنت لە دۆخی مرۆییدا بەردەوام جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە، کە کردە لە پلەی یەکەمدا جەوهەرێکی رەمزی هەیە و لەڕێگەی کارلێکی پەیوەندیکارییەوە تۆڕی پەیوەندییە مرۆییەکان دەپارێزرێت (The Human Condition, 9-178,6-184, 199-200). دەتوانین ئەم خاڵە بەمشێوەیە دابڕێژینەوە: کردە پێویستی بە وتەیە: ئێمە بە سودوەرگرتن لە زمان دەتوانین واتای کردەکانی

خۆمان دەربڕین و هەماهەنگی بخەینە نێوان کردەکانی بکەرە جیاوازەکانەوە. پێچەوانەی ئەوەش راستە: وتە پێویستی بە کردەیە، نەک بەو واتایەی، کە وتە فۆڕمێکی کردەیە، یان زۆربەی کردەکان لە شێوەی وتەدا ئەنجام دەدرێــن، بەڵکو بێجگە لەوە بەو واتایەی کردە زیاتر ئامڕازێکە بەهۆیەوە راستگۆیی قسەکەر لێکدەدەینەوە. بەمشێوەیە راست بە هەمان ئەو شێوەیەی کە کردەی بێ وتە مەترسی بێواتایی هەیە و ناتوانێت لەهەڵ کردەی کەسانیتر هەماهەنگ بێت، وتەی بێ کردەش لە یەکێک لەو ئامڕازانە بێبەش دەبێت، کە بە هۆیانەوە دەتوانین لە راستگۆیی قسەکەر دڵنیا بینەوە. بەو شێوەیە دەبینین لای ئارێنت، ئەم سنورەی نێوان کردە و وتە بۆ دیاریکردنی دەسەڵات و بۆ وەسفکردنی هێزێک، لایەنێکی بنچینەیی هەیە کە کاتێك تاکەکان (بــە هەماهەنگی) کردە دەنوێنن، بە پۆتێنشییەڵ لە نێوانیاندا دەردەکەوێت. تەنیا لەو شوێنەدا دەبێتە ئەکچواڵ "کە وشە و کردە لە یەکتر جیانەبوونەتەوە، لە جێگەیەکدا کە وشەکان بەتاڵ و کردەکان سەرەتایی نین، لەو جێیەدا کە وشەکان نەک بۆ داپۆشینی مەبەستەکان، بەڵکو بۆ ئاشکراکردنی واقیعییەتەکان بەکاردێن، هەروەها کردەکان نەک بۆ تێپەڕاندن و وێرانکردن، بەڵکو بۆ دروستکردنی پەیوەندی و واقیعییەتە نوێیەکان سودیان لێوەردەگیرێت." (The Human Condition,200)

2.4. کردە و وتە وەك ئاشکراکردن

ڕێگە بدەن ئێستا هێزی ئاشکراکەری کردە و وتە لێکبدەینەوە. ئارێنت لە "دۆخی مرۆیی"دا، لە پاژی سەرەتای بەشی تایبەت بە کردە، یەکێک لە وەزیفە سەنتراڵەکان لێکدەداتەوە، واتا ئاشکراکردنی شوناسی بکەر (agent). ئارێنت پێیوایە لە کـردە و وتـەدا تاکەکان بەو جۆرەی کە هەن، خۆیان وەک تاکی بێهاوتا دەردەخـەن و کەسایەتی جیاوازی خۆیان بۆ جیهان ئاشکرا دەکەن. لە چوارچێوەی جیاکاری ئارێنتدا، ئەوان (کێ بوون)ی خۆیان وەک کارێکی جیاواز لە (چی بوون) ی خۆیان ئاشکرا دەکەن؛ ئەمەی دووەمیان بۆ توانا و لێهاتوویی تاک دەگەڕێتەوە، هەروەها ئاماژەیە بۆ ئەو کەموکوڕییانەی، کە تایبەتمەندی هاوبەشی نێوان تێکڕای مرۆڤەکانن. نە ڕەنج و نە کار هیچیان ناتوانن تاکەکان وا لێبکەن کە شوناسی خۆیان ئاشکرا بکەن و پەردە لەسەر (کێ بوون)ی خۆیان وەک کارێکی جیاواز لە (چی بوون) ی خۆیان هەڵماڵن. لە ڕەنجدا، تاکێتی هەر کەسێک گرێدراوە بە زنجیرەیەک لە پێویستییە سروشتییەکان و کۆت و بەندە سەپێنراوەکانەوە و لە غەریزەی مانەوە لە ژیاندا نقوم دەبێت. کاتێک گیرۆدەی ڕەنج دەبین تەنیا دەتوانین یەکسانی خۆمان نیشان بدەین؛ ئەو واقیعییەتەی، کە هەموومان بە جۆری مرۆڤایەتییەوە بەستراوینەتەوە و پێویستە سەرنج لە پێویستییەکانی جەستەمان بدەین. لەم فەزایەدا ئێمە بە ڕاستی (ڕەفتار

دەکەین)، (کۆمەڵێک ڕۆڵ دەگێڕین) و (کۆمەڵێک وەزیفە ئەنجام دەدەین)، چونکە هەموومان پەیڕەوی لە کۆمەڵێک فەرمانی یەکسان دەکەین. لە کاردا بواری زیاتر بۆ تاکێتی هەیە، لەو لایەنەوە، کە هەر کارێکی هونەری یان بەرهەمهێنان نیشانەی دروستکەرەکەی پێوەیە، بەڵام هێشتا دروستکەر شوێنکەوتووی بەرهەمی کامڵە؛ هەروەها لەو لایەنەشەوە کە چاوی لە نموونەیەك مۆدێلێك] بـڕیـووە، بگرە لەمەیش زیاتر بەرهەم بەشێوەیەکی ئاسایی ماوەیەکی زیاتر لە دروستکەرەکەی دەمێنێتەوە، لەگەڵ ئەوەشدا بەرهەمی کامڵ لەبارەی بەرهەمهێنەوە شتێکی زۆر ئاشکرا ناکات بێجگە لەوەی ئەو توانای دروستکردنی هەبووە. ئەو بەرهەمە بە ئێمە ناڵێت دروستکەر چی کەسێکە، تەنیا پێمان دەڵێت ئەو کەسە توانا و لێهاتووییەکی تایبەتی هەبووە. بەمشێوەیە تەنیا لە کردە و وتەدا، لە مامەڵە لەگەڵ کەسانیتردا لە ڕێگەی وشە و کردەکانەوە تاکەکان ئاشکرای دەکەن چی کەسێکن و دەتوانن شوناسی بێهاوتای خۆیان پشتڕاست بکەنەوە. بەم واتایە کردە و وتە پەیوەندی زۆر لە نێوانیاندا هەیە، چونکە هەردووکیان وەڵامی ئەو پرسیارە دەدەنەوە، کە لە هەموو تازەهاتوویەک دەکرێت "تۆ کێیت؟" ئام ئاشکراکردنەی (کێ بوون) بە کردە و بە وشەکانیش مومکین دەبێت، بەڵام لە نێوان ئەم دووانەدا وتە نزیکترین پەیوەندی بە ئاشکراکردنەوە هەیە. بە بێ هاوەڵی وتە، کردە چۆنێتی ئاشکراکردنی خۆی لەدەست

دەدات و ئیتر ناتوانێت ناسنامەی بکەر بەدەستەوە بدات. بە واتایەکی تر کردە لەم بارەدا هەلومەرجی بەڵگەکانی بکەرێتی لەدەست دەدات.

3.4. کردە، گێڕانەوە و بیرخستنەوە

کەواتە بینیمان تاکەکان لە ڕێگەی کردە و وتەوە دەتوانن شوناسی خۆیان ئاشکرا بکەن، دەتوانن تاقانەیی خۆیان - کێ بوونی خۆیان - وەک کارێکی جیاواز لە توانا و لێهاتوویی کەسییانەی خۆیان - چی بوونی خۆیان - ئاشکرا بکەن، بەڵام کاتێک تاکەکان سەرقاڵی وتە و کردەن هەرگیز ناتوانن لەوە دڵنیا بن چی جۆرێک خودێتی ئاشکرا دەکەن. شوناسی ئەوان تەنیا بە ڕوانین لە رابردوو، واتا لە ڕێگەی ئەو چیرۆکانەی لە کردە و رەفتاری ئەوانەوە دروستدەبن، بە تەواوی ئاشکرا دەبێت. بەمشێوەیە کارایی چیرۆکئاسا نەک تەنیا بۆ پاراستنی کردە و وتەی بکەرەکان بنەمایە، بەڵکو بنچینەی ئاشکراکردنی تەواوی ناسنامەی بکەرەکانیشە. ئارێنت بانگەشەی ئەوە دەکات کە ئەوەی گێڕانەوەی چیرۆکبێژەکان (storyteller) "لەبارەی سوبێکتەکانیان -واتا دەربارەی (پاڵەوان) کە لە ناوەندی هەموو چیرۆکێکدا هەیە- بە ئێمەی دەڵێن، زیاترە لەوەی هەر بەرهەمێکی دەستەکانی مرۆڤ لەبارەی ئەو وەستایەی بەرهەمی هێناوە، بە ئێمەی دەڵێت." (The Human Condition, 184) بە بێ ئەفلاتوون، کە پێمان بڵێت سوقرات کێ بووە و گفتوگۆکانی لەگەڵ هاوشارییە

یۆنانییەکانی چۆن بووە، بێ (تۆکیدیدس Thucydides)یک، کە وتارە جەنازەییەکەی (پێریکلس) دابڕێژێت و بە شێوەیەکی بەهێز و دراماتیکی خۆی فۆڕمی پێببەخشێت، ئێمە نەماندەزانی چی شتێک سوقرات و پێریکلیسی کردووە بەم کەسایەتییە بەرجەستانە، هەروەها تاقانەیی ئەوان بە تەواوی ئاشکرا نەدەبوو. لە راستیدا یەکێک لە گرنگترین بانگەشەکانی ئارێنت ئەوەیە کە واتای خودی کردە بەستراوەتەوە بەو شتانەوە کە مێژوونووسان و گێڕەرەوەکان، بە سەرنجدان لە رابــردوو، لەبارەیەوە دەیلێن.

گێڕانەوەی چیرۆک، یان داڕشتنی گێڕانەوەیەک لە ناخی کردەکان و وتەی تاکەکان، تاڕادەیەك خەملێنەری واتای ئەوانە، چونکە ئەوە توانای دەربڕینی روانین لە رابردوو دەکاتە شتێکی مومکین، هەم بۆ ئەکتەران (actors) و هەم بۆ بینەرانیش (spectators). ئەکتەران، کە ڕاستەوخۆ لە ئامانج و نیگەرانییەکانیاندا ڕۆدەچن و لە تێکڕای پێویستی کردەکانیان ئاگادار نین، زیاتر لە پێگەیەکدا نین گرنگی راستەقینەی کردەکانیان هەڵسەنگێنن، یان بە تەواوی لە پاڵنەر و مەبەستەکانیان ئاگادار بن. تەنیا ئەو کاتە کردە لەسەر رێڕەوێکی تایبەتی بــەرەو پێش دەچێت و پەیوەندی لەگەڵ کردەکانی تر ئاشکرا دەبێت کە واتا و گرنگییەکەی دەتوانێت بە تەواوی روون بێت و لە گێڕانەوەیەکدا بەرجەستە بێت، چ گێڕانەوەی شاعیرەکان بێت یان گێڕانەوەی مێژوونووسان.

ئەوە ڕاستە کە ئەم گێڕانەوەیەی وا بۆ ماوەیەکی کاتی دواکەوتووە و هەندێك مەودای لەگەڵ ئەو ڕووداوانەدا هەیە کە وەسفیان، یەکێکە لە هۆکارەکانی تواناکەی بۆ بە دەستەوەدانی تێڕوانینی زیاتر لەبارەی پاڵنەر و ئامانجی ئەکتەرەکانەوە.

بەمشێوەیە گێڕانەوەکان دەتوانن ڕێژەیەک لە ڕاستی و ئاستێکی زیاتری گرنگی و واتاداری بۆ کردەی تاکەکان دابین بکەن، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا یادەوەری کردەکان بە درێژایی زەمـەن دەپارێزن و بەمکارە ئەو توانایە دابین دەکەن کە ئەم کردانە ببنە سەرچاوەی ئیلهام بۆ داهاتوو، واتا ئەو سەرمەشقانەی دەبێت لاساییان بکرێتەوە و بگرە ئەگەر کرا نەوەکانی داهاتوو بچنە سەررووشیانەوە. ئارێنت پێیوایە یەکێک لە لاوازییەکانی کردە ئەوەیە، کە زۆر ناسکە و زەمـەن دەبێتە هۆی پوکانەوەی و دەشێت فەرامۆشیش بکرێت؛ بە پێچەوانەی بەرهەمەکانی چالاکی کار، کە مانەوەی زیاتر لە ڕێگەی واقیعێتی (facticity)یەکەیانەوە بەدەست دێنن، کردە و وشەکان دەردەکەون و زۆر نامێننەوە، ئیدی دەبێت لە یادەوەریماندا هەڵیانگرین. یادخستنەوە بە تەنیایی -واتا گێڕانەوەی کردەکان وەک چیرۆک- دەتوانێت چیرۆک و کردەی بکەران لە بیرچوونەوە و بێ بەرهەمی ڕزگار بکات. ئارێنت رایدەگەیەنێت، لەبەر ئەوەیە یۆنانییەکان گرنگی زۆریان بە شیعر و مێژوو داوە، چونکە ئەمانە کردەی پڕ شکۆی ڕابردوویان (و بگرە کردەی کەم شکۆ)

ی رابردوویان دەهێڵیتەوە تاوەکو نەوەکانی داهاتوو سوودی لێ وەربگرن (The Human Condition,192,ff; Between Past and Future, 63-75). کاری سیاسیی شاعیر و مێژوونووس ئەوە بوو، یادەوەریی کردەکانی رابــردوو لەبەربکەن و ئەوانە وەک سەرچاوەیەک بۆ فێرکردن و رێنمایی داهاتووەکان بەکاربهێنن. هۆمیرۆس "بە سەروەری هێلاس Hellas)]سەرزەوی یۆنان دادەنرا، چونکە رووداوەکـانـی شـەڕی (تـرۆی) بۆ تێکڕای ئەو کەسانەی دوای ئەو هاتن بە نەمری هێشتەوە؛ (توکیدیدس) لە مێژووی شەڕی (پیلوپۆنزی)دا چیرۆکی پاوانخوازی و نەزانیی مرۆڤایەتی، ئازایەتی و چاوتێبڕینی بێ سنوور، هەروەها شەڕی بێبەزەییانە و شکستی ناچارییانەی گێڕایەوە. لە بەرهەمەکانی ئەواندا رابــردوو بوو بە توێشوویەک بۆ فێرکردن و رێنماییکردن، توێشوویەک لەو کردانەی دەبوو لاسایی بکرێنەوە، هەروەها ئەو کردانەی دەبوو لێیان دوور بکەونەوە. لەڕێگەی ئەو گێڕانەوانەوە، بەسەر لاوازیی و فشۆڵیی کردەی مرۆییدا سەرکەوتن و، کردە و تەمەنی سنووورداری هاوچەرخەکانیان زیاتر لەوەی ژیاون، لە رێگەی گێڕانەوەوە مایەوە.

بەڵام خودی ئەم گێڕانەوانە بۆ ئەوەی بپارێزرێن پێویستیان بە وەرگر هەبوو، واتا کۆمەڵێک لە بیسەران، کە بوونە گوێزەرەوەی ئەو کردانەی بوون بە کردەی نەمر. بە هەمان ئەو جۆرەی (شێلدۆن وۆلین Sheldon Wolin) وتوویەتی "وەرگر خوازەیەکە بۆ ئەو جڤاتە

سیاسییەی، کە جەوهەرەکەی بڕیارە جڤاتی یادخستنەوە بـێـت"(Wolin 1977, 97). بە واتایەکیتر لە پشتی ئەکتەرەوە، گێڕانەوەی چیرۆک ئامادەیی هەیە، بەڵام لە پشتی چیرۆکخوانەوە جۆرێک جڤاتی یادەوەری هەیە.

یەکێک لە وەزیفەکانی پۆلیس (دەوڵەت-شاری یۆنانی کۆن Polis) ئەوە بوو، کە بووە هەمان جڤات؛ وشە و کردەی هاوڵاتیانی لە لەبیرچوونەوە و لەنێوچوون پاراست، بۆ ئەوەی لەم ڕێگەیەوە گەواهی بۆ نەوەکانی داهاتوو جێبێڵێت. پۆلیسی یۆنانی بێجگە لەوەی هاوبەشیپێکردنی وشە و کردە و زیادکردنی پێگەکانی سوودمەندبوون لە ناوبانگی نەمری مومکین دەکـرد، بڕیار بوو ناجێگیری کاروباری مرۆیی چارەسەر بکات. پۆلیس ئەمکارەی بە داڕشتنی چوارچێوەیەک ئەنجامدا کە تێیدا کردە و وتە دەیانتوانی تۆمار بکرێن و بگۆڕێن بۆ چیرۆک و هەموو هاوڵاتییەک دەیتوانی بینەر و لە ئەنجامیشدا بە پۆتێنشییەل گێڕەرەوەیش بێت. کەواتە ئەو شتەی پۆلیس دایڕشت فەزایەک بوو تێیدا یادخستنەوە مومکین بوو، لە ئەنجامدا تارادەیەك دەبوو ئەم ئەگەرە بەسەر ئەگەری نەمانی بکەران و لاوازی کردە مرۆییەکاندا سەرکەوتن بەدەست بهێنێت.

4.4. کردە، هێز و فەزای دەرکەوتن

خوازەی پۆلیس بـەردەوام لە نوسینەکانی ئارێنتدا دوبارە دەبێتەوە؛ دەڵێم خوازە (metaphor)، چونکە ئارێنت لە کاتی بەکارهێنانی ئەم وشەیەدا تەنیا ئاماژە

بە دامـەزراوە سیاسییەکانی دەوڵەت-شارەکانی یۆنان ناکات؛ ئەو دامەزراوانەی، کە پەیوەستبوون بە زمەن و هەلومەرجی خۆیانەوە، بەڵکو ئاماژە بە تێکڕای ئەو بابەتانەی مێژوو دەکات، کە تێیاندا بواری گشتی لە کردە و وتە لە ناو کۆمەڵێک لە هاوڵاتیانی ئازاد و یەکساندا دروست دەبێت. "پۆلیس، بە دەربڕینێکی ورد، دەوڵەت-شار لەڕووی فیزیکییەوە نییە، بەڵکو ڕێکخراوێک لە خەڵکییە، کە لە نواندنی کردە و قسەکردنی ئەوان لەگەڵ یەکتردا دەردەکەوێت و شوێنی راستەقینەی لەناو ئەو خەڵکەدایە، کە بە هەمان ئامانج بە یەکەوە دەژین؛ بێ گرنگیدان بەوەی لەکوێ دروست دەبێت". The Human [Condition,198 بەمشێوەیە دروشمی نـاسراوی "لە هەر کوێیەک بیت، پۆلیسێکی لێدەبێت" باوەڕی کۆلۆنیستەکان (colonists) یۆنانی دەردەبڕی، کە ئەو جۆرە ئەنجومەنە سیاسییانەی دایانمەزراندبوو، لە راستیدا دەیانتوانی لە شوێنی نیشتەجێ بوونەکانی خۆشیاندا دروستیبکەن و فەزایەک کە (هاوبەشیکردنی وشە و کردەکان) دروستدەکات، دەتوانێت شوێنی گونجاوی خۆی بە نزیکەیی لە هەموو شوێنێک بدۆزێتەوە.

لەبەرئەوە بە بۆچوونی ئارێنت پۆلیس بە واتای دەرکەوتن دێت، فەزایەک کە "تێیدا من بۆ کەسانیتر بە هەمان ئەو جۆرە دەردەکـەوم، کە کەسانیتر بۆ من دەردەکـەون؛ جێگەیەک کە مرۆڤەکان تەنیا هاوشێوەی سەرجەم شتەکان، زیندوو یان بێ گیان بوونیان نییە، بەڵکو

لەو رووەوە بوونیان هەیە، کە خۆیان بە ئاشکرا دەردەخەن." هەر کاتێک تاکەکان لە شێوەی سیاسیدا کۆدەبنەوە، بەردەوام لەوانەیە ئەمجۆرە فەزا گشتییە بۆ دەرکەوتن سەرلەنوێ بخوڵقێنرێتەوە، واتا "هەر کاتێک مرۆڤەکان بۆ قسەکردن و کردەنواندن پێکەوە کۆدەبنەوە." The Human Condition,9-198] بەڵام ئەم فەزای دەرکەوتنە لەولایەنەوە کە خوڵقێنەری کردەیە، زۆر فشۆڵە و تەنیا کاتێک هەیە کە لە رێگەی ئەنجامدانی کردەکان، یان وتنی قسەکانەوە دەبێتە شتێکی کردەیی و لەسەر ئەرزی واقیع دەردەکەوێت. بە وتەی ئارێنت تایبەتمەندی ئەو ئەوەیە، کە "بە پێچەوانەی ئەو فەزایانەی کاری دەستەکانی ئێمەن، دوای بە بەکردەییبوونیان ئەو جوڵەیەی ئەوان دێنێتە بوون، نامێنێتەوە، بەڵکو نەک بە تەنیا بە پەرتەوازەبوونی مرۆڤەکان -وەک رووداوە گەورەکان، کە تێیاندا جەستەی سیاسی خەڵکانێک لەناوچووە- بەڵکو بە لەناوچوون یان وەستانی خودی چالاکییەکانیش لەناودەچێت. هەر کاتێک خەڵکی لە دەوری یەکتر کۆدەبنەوە ئەو فەزا بەهێزە بەرپا دەبێت، بەڵام تەنیا بەهێزە، نە حەتمییە و نە بۆ ئەبەدییە." [The Human Condition,199

فەزای دەرکەوتن بەردەوام دەبێت بە کردە بخوڵقێنرێتەوە؛ هەر کاتێک بکەرەکان بە ئامانجی توێژینەوە و راوێژ لەبارەی بابەتە گشتییەکانەوە کۆدەبنەوە، بوونی ئەو فەزایە گەرەنتی دەکرێت و لەگەڵ وەستانی ئەم چالاکییانەیشدا ئەویش لەناودەچێت. ئەم

فەزایە بەردەوام فەزایەکی بەهێزە و خۆی لە کردە و وتەی تاکەکاندا وەدی دێنێت، کە بۆ گرتنە ئەستۆی پرۆژەیەکی هاوبەش کۆبوونەتەوە. لەوانەیە ئەم فەزایە لەناکاو دروست بێت، وەک ئەوەی لە شۆڕشەکاندا دەیبینین، یان لەوانەیە وردە وردە لە ناخی ئەو هەوڵانەوە، کە بۆ گۆڕینی یاسا یان سیاسەتێکی تایبەتی ئەنجام دەدرێت دەرکەوێت. لەڕووی مێژووییەوە هەر کاتێک فەزا گشتییەکانی کردە و راوێژ دروستبوون، ئەم فەزایە خوڵقێنراوەتەوە؛ لە گردبوونەوەکانی شارەوە بگرە تا دەگاتە سەندیکاکانی کرێکاران؛ لە خۆپیشاندان و مانگرتنەکانەوە تا ئەو هەوڵانەی بۆ دادپەروەری و مافی یەکسان دەدرێن.

ئەم توانا هەماهەنگەی نواندنی کردە بۆ ئامانجی گشتی - سیاسی، هەمان ئەو شتەیە کە ئارێنت بە هێز (power) ناوی دەبات. پێویستە هێز لە توانایی (strength)، ستەم و توندوتیژی جیابکرێتەوە. Crises of the Republic, 55-143] بە پێچەوانەی تواناوە، هێز تایبەتمەندی کەسێک نییە، بەڵکو تایبەتمەندی کۆمەڵێک بکەرە، کە بۆ ئامانجێکی سیاسی هاوبەش کۆبوونەتەوە. هێز بە پێچەوانەی ستەمیشەوە دیاردەیەکی سروشتی نییە، بەڵکو مرۆڤ خوڵقاندویەتی، بەرهەمی کۆمەڵێکە. هەروەها بە پێچەوانەی توندوتیژیشەوە پشت بە زۆرەملێیی نابەستێت، بەڵکو پشت بە رەزامەندی و قایلکردنی عەقڵانی دەبەستێت.

بە بۆچوونی ئارێنت هێز دیاردەیەکی بێهاوتایە، چونکە بەرهەمی کردەیە و بە تەواوی پشت بە قایلکردن دەبەستێت. هێز بەرهەمی کردەیە، چونکە لە ناخی چالاکییە هەماهەنگەکانی فاکتەرەکانەوە دروستدەبێت و پشت بە قایلکردن دەبەستێت، چونکە بریتییە لە توانای بەدەستهێنانی رەزامەندی کەسانیتر لە رێگەی دیبەیتی بێ کۆت و بەندەوە. تاکە سنورداری ئەو بوونی کەسانیترە، بەڵام ئەم سنوردارییە بە وتەی ئارێنت "رووکەش نییە، چونکە لە پلەی یەکەمدا هێزی مرۆڤ لەگەڵ مەرجی فرەییدا هاوتایە." The Human Condition, 201] لە تێکڕای ئەو بابەتانەی، کە کردە بە ئامانجی پەیوەندی ئەنجام دەدرێت (نەک بۆ ئامانجە ستراتیژی یان ئامرازییەکان)، هەروەها قسە بۆ ئاشکراکردنی مەبەستەکان و دەربڕینی پاڵنەرەکانمان بۆ کەسانیتر بەکاردەهێنرێت، هێز دەبێتە شتێکی واقیعی.

ئارێنت پێیوایە مەشروعیەتی هێز لە کۆبونەوەی سەرەتای خەڵکەوەیە؛ واتا رێککەوتنی سەرەتایی ئەنجومەنێک، کە بناغەی کۆبونەوەیەکی سیاسی دادەرێژێت و هەر کاتێک تاکەکان هاوئاهەنگ لە رێگەی وتە و قایلکردنەوە کردە دەنوێنن دوبارە پاڵپشتی دەکرێت. بە بۆچوونی ئارێنت "هێز پێویستی بە هیچ پاساوێک نییە و لە ناو خودی بوونی کۆبونەوەی سیاسیدا ئامادەیی هەیە؛ لەڕاستیدا ئەمەیش بنەمای مەشروعیەتە... هێز ئەو کاتە دەردەکەوێت، کە خەڵک کۆدەبنەوە و بە

هاوئاهەنگی کردە دەنوێنن، بەڵام مەشروعیەتی خۆی لە کۆبونەوەی یەکەمەوە وەردەگرێت، نەک لە هیچ کردەیەک، کە لەوانەیە دوای ئەو بێت." Crises of the Republic, 151]

هێز بۆ بەردەوامی مەشروعییەتی خۆی بێجگە لە پشت بەستن بە رابردوو، لەسەر بنەمای ئەو بەڵێنانەیە، کە لەڕووی عەقڵانییەوە پێویستن و لە پرۆسەی پەیوەندیدا ئازادن و بەلارێدا نەبراون. لەبەرئەوە هێز سەربەخۆیە لە فاکتەرە مادییەکان: هێز بە ئامڕازە ئابووری، بیرۆکراسی یان سەربازییەکان ناپارێزرێت، بەڵکو بە هێزی ئەو باوەڕە هاوبەشانە دەپارێزرێت، کە لە پرۆسەی راوێژی ئاگامەندانە و بێ کۆتوبەندەوە بەدەست دێت.

هەروەها هێز شتێک نییە، کە لە سەرجەم زەمەنەکاندا بتوانرێت پشتی پێببەسرێت، یان بۆ سوودلێوەرگرتن لە داهاتوودا بتوانرێت پاشەکەوت بکرێت، بەڵکو تەنیا وەک هێزێک بوونی هەیە و کاتێک وەدی دێت کە بکەران بۆ کردەی سیاسی یان راوێژی گشتی کۆدەبنەوە. بەمشێوەیە هێز پەیوەندی نزیکی لەگەڵ فەزای دەرکەوتندا هەیە، لەگەڵ ئەو فەزا گشتییەدا کە لە ناخی کردە و وتەی تاکەکانەوە دەردەکەوێت. لە راستیدا بە بۆچوونی ئارێنت، "هێز شتێکە بواری گشتی دادەمەزرێنێت، واتای فەزای پۆتێنشیەلی دەرکەوتنی نێوان کردەنواندن و قسەکردنی مرۆڤەکان لە بووندا". وەك فەزای دەرکەوتن، هێزیش هەمیشە "هێزێکی پۆتێنشییەلە و شوناسیشی

نەگۆڕ و پێوانەیی و جێ متمانە نییە، وەک ئەوەی لە حاڵەتی ستەم یان توانابیدا هەیە... هێز] لەناو ئەو مرۆڤانەدا دروستدەبێت، کە بەیەکەوە کردە دەنوێنن و کاتێک پەرتەوازە دەبن، لەناو دەچێت." The Human [Condition, 200

کەواتە هێز لە بنەڕەتی هەموو جڤاتێکی سیاسیدایە و دەرکەوتنی پۆتێنشییەلێکە کە بەردەوام دەستی بکەران پێیڕادەگات. هەروەها سەرچاوەی مەشروعییەتی دامەزراوە سیاسی و حکومییەکانە؛ ئامڕازێکە دامەزراوە سیاسی و حکومییەکان بە هۆیەوە ئاڵوگۆڕیان بەسەردا دێت و لەگەڵ هەلومەرجی نوێدا سازگار دەبن و ناچار بە وەڵامدانەوەی بۆچوون و پێویستی هاوڵاتیان دەبن. "ئەوە پشتیوانیی خەڵکییە کە هێز بە دامەزراوەکانی وڵات دەدات، ئەم پشتیوانییەش بەردەوامی ئەو ڕەزامەندییەیە، کە لە هەمان سەرەتاوە یاساکانی هێنایە بوون... تێکڕای دامەزراوە سیاسییەکان فۆڕمەکانی دەرکەوتن و هاتنەدی هێزن؛ کاتێک هێزی زیندووی خەڵک پشتیوانیان لێنەکات، گیرۆدەی قەیران و لەناوچوون دەبن". Crises [of the Republic, 140

مەشروعییەتی دامەزراوە سیاسییەکان بە هێزەوە گرێدراوە، واتا ڕەزامەندی چالاکیی هاوڵاتیان؛ مادام دەکرێت بەو چاوە لە حکومەتەکان بڕوانرێت کە هەوڵدانن بۆ پاراستنی هێز بۆ نەوەکانی داهاتوو لە ڕێگەی بە دامەزراوەیی کردنی حکومەتەوە، ئەوا

ئەوان بۆ درێـژەدان بە ژیانی خۆیان پێویستیان بە پاڵپشتی بەردەوام و دەستێوەردانی چالاکانەی تێکڕای هاوڵاتیان هەیە.

5.4. کردە، پێشبینینەکراوی و نا-دووبارەیی

توێژینەوەی من لەبارەی تیۆری کـردەی ئارێنت تا ئێرە جەختی لەسەر چەند تایبەتمەندییەک کردووەتەوە، کە بەرجەستەترینیان بریتییە لە توانای کار بۆ ئاشکرا کردنی شوناسی بکەر، بۆ ڕەخساندنی ئەوەی، کە ئازادی وەک واقیعییەتێکی جیهانی دەربکەوێت و بێتە دی، بۆ دروستکردن و مانەوەی فـەزای گشتیی دەرکەوتن و بۆ ئەگەری بەرجەستەبوونی هێزی گشتی. هەروەها جەختم کردووە لەسەر گرنگی گێڕانەوە و بیرخستنەوە، دەربڕینی واتای کردە لە رابـردوودا لە ڕێگەی گێڕانەوەی چیرۆک و پاراستنی لە ڕێگەی کۆبوونەوەی بیرهێنانەوەوە. لە کۆتاییدا دەمەوێت دوو تایبەتمەندی تری کردە –واتا پێشبینینەکراوی unpredictability و نا-دووبارەیی irreversibility– لێکبدەمەوە لەگەڵ ئەو ڕێگەچارانەی پێیانەوە پەیوەندیدارن، واتە: توانای پەیمان و توانای بەخشین لێخۆشبوون].

کردە پێشبینینەکراوە، چونکە دەرکەوتە و مانیفێستی ئـازادی و توانای داهێنان و دۆخە جێگیرەوەکانە، لە ڕێگەی خەریکبوون لەنێویاندا، بەڵام بێجگە لەمە و بە پلەی یەکەم، ئەمە لەبەرئەوەیە، کە کردە لە تۆڕێکی پەیوەندییە مرۆییەکاندا ڕوودەدات، لە پانتاییەکدا، کە

بە فرەیی پێناسە دەکرێت. لە ئەنجامدا هیچ ئەکتەرێك ناتوانێت دەرەنجامی کۆتایی کـردە کۆنترۆڵ بکات. هەموو ئەکتەرێك دەبێتە هۆی دەستپێکردنی کۆمەڵێک پرۆسە و دەچێتە تۆڕێکی ئاڵۆزی کردە و ڕووداوەکانەوە، کە تێکڕای ئەکتەرەکانی تر تێیدا ڕۆڵیان هەیە؛ لە ئاکامدا هەرگیز ناتوانرێت بەرهەمی کردە لەڕووی مەبەستەکانی هیچ ئەکتەرێکی تایبەتییەوە پێشبینی بکرێت. سروشتی کراوەیی و پێشبینینەکراویی کردە دەرەنجامی ئازادی و فرەیی مرۆڤە؛ ئێمە بە نواندنی کردە، ئازادیی ئەوەمان هەیە پرۆسەکان دەستپێبکەین و ڕووداوی نوێ دروستبکەین، بەڵام هیچ ئەکتەرێك هێزی کۆنترۆڵی دەرەنجامی کردەکانی خۆی نییە.

هۆکارێکی تری پێشبینینەکراویی کردە، کە پەیوەندیی بەم خاڵەی سەرەوەیش هەیە. ئەوەیە کە ئەنجامەکانی بێکۆتان: هەموو کردەیەک ژمارەیەکی بێکۆتا لە کار و کاردانەوە بەرهەم دێنێت، کە بە واتا ڕاستەقینەکەی، کۆتاییەکیان نییە. بەپێی لێکدانەوەی ئارێنت، "هۆکاری ئەوەی، ئێمە هەرگیز ناتوانین بە مسۆگەری بەرهەم و مەبەستی هیچ کردەیەک پێشبینی بکەین ئەوەیە، کە کردە مەبەستێکی نییە." The Human Condition, [233 ئەمەش لەبەرئەوەیە، کە کـردە "هەرچەندە لەوانەیە بە دەربڕینێک لە یۆتۆپیاوە سەردەربێنێت، لە گۆڕەپانێکدا کردە دەنوێنێت کە تێیدا هەموو کردەیەک دەبێتە زنجیرەیەک کاردانەوە و هەموو پرۆسەیەک

هـۆكـاری پـرۆسـە نوێیەكانە... بچوكترین كـردە لە سنووردارترین هەلومەرجەكاندا تۆوی بێكۆتای هاوشێوەی لەگەڵدایە، چونكە كردەیەک و هەندێكجاریش وشەیەک بەسە بۆ ئەوەی سیستەمێک بگۆڕێت." The Human [Condition, 190

دووبارنەبوونەوەی كردەیش پەیوەندی نزیكی لەگەڵ بێكۆتایی و پێشبینینەكراوییەكەیدا هەیە. هەموو كردەیەک دەستپێكەری كۆمەڵێک پرۆسەیە، كە ناتوانرێت هەڵبوەشێنرێنەوە یان قەرەبوو بكرێنەوە، بەوجۆرەی كە بۆ نموونە دەتوانین بەرهەمێكی نوقسان بە دەستەكانی خۆمان دروست دەكەین، دەتوانین هەڵبوشێنینەوە. ئەگەر كەسێک شتێک بە دەستی خۆی دروستبكات و لێی رازی نەبێت، بەردەوام دەتوانێت بیڕوخێنێت و دوبارە بیخوڵقێنێتەوە، بەڵام لە كردەدا ئەمجۆرە شتە مەحاڵە، چونكە بەردەوام كردە لە تۆڕێكی پێشتر هەبووی پەیوەندییە مرۆییەكاندا دروستدەبێت، كە تێیدا هەموو كارێک بۆ كاردانەوە دەگۆڕێت، هەموو كردەوەیەک بۆ سەرچاوەی كردەوەكانی داهاتوو دەگۆڕێت و هیچ یەكێک لەمانە ناتوانرێت، بوەستێنرێت، یان ناتوانرێت دواتر هەڵبوەشێنرێتەوە. بەمشێوەیە دەرەنجامەكانی هەموو كردەیەک نەک تەنیا پێشبینینەكراو، بەڵكو نا-دووبارەیشن؛ ئەو پرۆسانەی لەگەڵ كردە دەستپێدەكەن، نە دەتوانرێت كۆنترۆڵ بكرێن و نە دەتوانرێت دووبارە بكرێنەوە.

ڕێگەچارەیەک، کە نەریتی ڕۆژئاوا بۆ پێشبینینەکراوی و دووبارەنەبوونەوەی کردە پێشنیاری کردووە، بریتیبووە لەوەی بە گشتی خۆمان لە نواندنی کردە بەدوور بگرین و لە فەزای مامەڵە لەگەڵ کەسانیتر دوور بکەوینەوە، بەو ئومێدەی ئـازادی و یەکپارچەیی کەسەکە لەم ڕێگەیەوە بپارێزرێت. ئەفلاتوونگەرایی، ڕەواقییەت و مەسیحییەت بواری تێڕوانینیان لە بواری کردە بەرزتر داناوە، بە دیاریکراوی لەبەرئەوەی لە یەکەمدا کەسەکە دەتوانێت لە گرفتاری و نائومێدییەکانی کار ڕزگار ببێت. لە بەرامبەردا پێشنیاری ئارێنت ئەوە نییە، کە کەسەکە پشت لە بواری کاروباری مرۆیی بکات، بەڵکو ئەوەیە پشت بە دوو هێز، کە لە زاتی کـردەدا هەن ببەستێت: هێزی بەخشین و هێزی پەیمان. ئەم دوو هێزە پەیوەندییەکی توندوتۆڵیان بەیەکەوە هەیە؛ یەکەم ڕەواندنەوەی نیگەرانییە لە نا-دووبارەیی کردە لە ڕێگەی بێتاوانکردن و ئەستۆپاکردنەوەی ئەکتەر لە دەرەنجامە بێ مەبەستەکانی کردەوەکانی؛ دووەم ئارامکردنەوەی نادڵنیایی لە بەرەنجامەکانی شێوازە تایبەتییەکانی کردەکان، لەڕێگەی ناچارکردنی ئەکتەرەکانەوە بۆ دڵنیابوون لە کردەکانیان و سنووردارکردنی پێشبینینەکرانی داهاتوو. هەر دوو هێزەکە لەم ئاستەدا لەگەڵ زەمەندا پەیوەندییان هەیە: لە دیدی ئێستاوە، بەخشین لە رابـردوو و لـەوەی روویـداوە دەڕوانـێـت و بکەرەکە لەو کردانە بێتاوان دەکات کە خۆنەویستانە ئەنجام

دراون، له کاتێکدا که پەیمان له پێشەوە دەڕوانێت و له هەوڵی دروستکردنی کۆمەڵێک دوورگەی پارێزراو له داهاتوویەکدایه، که لـەڕووی ترەوە نا-مسۆگەر و پێشبینینەکراوە.

بەخشین]لێخۆشبوون ئەو توانایه به ئێمه دەبەخشێت که لەگەڵ رابردوو ئاشتبینەوە و تاڕادەیەك له نا-دووبارەیی کـردە رزگـارمـان دەکـات؛ پەیمان ئەو توانایه به ئێمه دەدات رووبەڕووی داهاتوو بینەوە و کۆمەڵێک سنوور بۆ پێشبینینەکراوییەکەی دابنێین. بەپێی لێکدانەوەی ئارێنت "بێ بەخشین و رزگاربوون له دەرەنجامەکانی ئەوەی ئەنجامدان داوە، توانای ئێمه بۆ نواندنی کردە، به واتایەک له کردەوەیەکدا سنوردار دەبوو که هەرگیز نەماندەتوانی خۆمانی لێ دەرباز بکەین و بۆ هەمیشه وەک قوربانی دەرەنجامەکانی دەماینەوە." لەلایەکی ترەوە "بێ پابەند بوون به جێبەجێکردنی پەیمانەکانەوە، هەرگیز نەماندەتوانی شوناسی خۆمان بپارێزن؛ مەحکوم دەبووین بەوەی، بێ بیرکردنەوە و بێ هیچ ئەملاولایەک، له تاریکییەکانی ناخی تەنیای هەر کەسێکدا سەرگەردان بین." [The Human Condition, 237 بەم واتایه هەر دوو هێزەکه به فرەیی، به ئامادەبوون و کردەی کەسانی ترەوە گرێ دراون، چونکه هیچ کەسێک ناتوانێت خۆی ببەخشێت و هیچ کەسێک ناتوانێت بەو بەڵێنەی، که تەنیا به خۆی داوە، هەست به پابەندبوون بکات. له هەمانکاتدا هەر دوو هێزەکه دەرخەری ئازادیی مرۆڤن، چونکه گەر

هێزی سڕینەوەی ئەوە کارانەمان نەبووایە کە لە رابردوودا ئەنجاممان داون، لایەنیکەم ئەگەر توانای کۆنترۆڵمان لەسەر ئەو پرۆسانە نەبووایە کە دەستمان پێکردوون، ئـەوا دەبووینە قوربانی "پێویستییەکی خۆبەخۆ، کە تێکڕای نیشانەی یاسا حەتمییەکانی هەیە." The Human [Condition, 246

5

تیۆری حوکمدان لای ئارێنت

یەکێک لە نەمرترین پشکدارییەکانی ئارێنت لە بیری سیاسیدا پێویستە لە تێڕامانەکانی ئارێنتدا لەبارەی حوکمدان (Judgment)ـەوە بدۆزرینەوە، ئەو تێڕامانانەی کە لە سالانی کۆتایی تەمەنیدا پێیانەوە سەرقاڵ بوو. تیۆری ناتەواوی ئارێنت لەبارەی حوکمدانەوە لەگەڵ تیۆری کـار، دەرخــەری میراتی بنچینەیی ئارێنتن بۆ بیری سیاسی سەدەی بیستەم. من ژمارەیەک لە لایەنە سەرەکییەکانی تیۆری حوکمی ئارێنت و پێگەی ئەم تیۆرە لە پێکهاتەی تیۆری سیاسەتی ئارێنت لێکدەدەمەوە.

1.5. حوکمدان: دوو نموونە

تـیـۆری حوکمدانی ئارێنت هەرگیز بەشێوەی سیستەماتیکی یان بە شێوەیەکی رێکخراو و چڕوپڕ گەشەی نەکردووە. ئارێنت بە نیاز بوو خوێندنەوەکەی خۆی لەبارەی ژیانی عەقڵەوە بەوە کامڵ بکات کە بەرگی سێیەم بۆ هێزی حوکمدان (faculty of judgment) تەرخان بکات، بەڵام بە هۆی مردنی لەناکاوییەوە لە ساڵی 1975دا نەیتوانی تەواوی بکات. ئەوەی جێیهێشت چەند تێڕامانێکی پەرتەوازە بوو، کە لەم بەرهەمانەدا ڕەنگیاندایەوە: دوو بەرگی یەکەمی ژیانی عەقڵ دەربـارەی بیرکردنەوە و ئیرادە The Life of the Mind, vol 1; vol 2]؛ کۆمەڵێک وانە دەربارەی فەلسەفەی سیاسی کانت، کە لە پاییزی ساڵی 1970دا لە خوێندنگەی نوێی توێژینەوەی کۆمەڵایەتی پێشکەشیکردن

[Lectures on Kant’s Political Philosophy]، وتارێک بە ناوی (بیرکردنەوە و تێبینی ئەخلاقی) کە هاوکات لەگەڵ ژیانی عەقڵ نـوسرا Thinking and Moral [Consideration, 46-417] هەروەها دوو وتار لە (لە نێوان رابردوو و داهاتوودا Between Past and Future)، کە تێیاندا باس لە حوکمدان و باوەڕ و پەیوەندییەکەیان لەگەڵ کەلتور و ئـارەزوو دەکات Between Past and [Future, 197-226] هەروەها بەهەندوەرگرتنی پرسیار لە حەقیقەت (حەقیقەت و سیاسەت) Between Past and [Future, 64-227] کراوە، بەڵام ئەم نووسینانە تیۆرێکی یەکپارچە لەبارەی حوکمدانەوە پێشکەش ناکەن، بەڵکو دوو نموونەی جیاواز بەدەستەوە دەدەن، کە یەکێکیان پشت بە بکەر دەبەستێت و ئەویتریان لەسەر تێڕوانینی بینەر هەڵوەستە دەکات؛ ئەم دوو نموونەیە تارادەیەك لە بەرامبەر یەکتردان. دەتوانین سەرنج لەوە بدەین کە نووسینەکانی ئارێنت لەبارەی حوکمدانەوە پێکهاتوون لە دوو قۆناغ کە کەم تا زۆرێک لێك جیاوازن: قۆناغی یەکەمیان، کە تێیدا حوکمدان هەمان هێزی بکەرە سیاسییەکانە کە لە بواری گشتیدا کردە دەنوێنن، هەروەها قۆناغی دواتر کە تێیدا حوکمی ئیمتیازی بینەرە بەشدارنەبووەکانە، کە لە پلەی یەکەمدا شاعیر و مێژوونووسەکانن و لە هەوڵی تێگەیشتنی واتای رابردوو و ئاشتکردنەوەی ئێمەدان لەگەڵ شتێکدا کە روویداوە. ئارێنت لەم رێکخستنەی دواتردا ئیتر

لەخۆیەوە حوکمدان وەک تایبەتمەندییەکی ژیانی سیاسی پەسەند ناکات، واتا وەک هێزێک کە بکەرەکانی لە بواری گشتیدا بڕیار بدەن، بەڵکو وەک چەمکێک لە ژیانی عەقڵدا باسی حوکمدان دەکات، هێزێک کە لە رێگەیەوە بینەرە لێهاتووەکان دەتوانن واتا لە رابردوو بەدەست بێننەوە و بەمشێوەیە بە روانین لە رابردوو، خۆیان لەگەڵ زەمەن و لەگەڵ تراژیدیا ئاشت بکەنەوە.

ئارێنت بێجگە لە خستنەڕووی دوو نموونە لە حوکمدان، کە لەگەڵ یەکتردا ئاڵۆزییان هەیە، پێگەی حوکمدانی بە سەرنجدانە دوو سەرچاوە لە سەرچاوە فەلسەفییەکان، واتا ئەرستۆ و کانت، روون نەکردەوە، پێدەچێت ئەم دوو تێگەیشتنە ئێمە بە دوو ئاڕاستەی جیاوازدا ببەن: تێگەیشتنی ئەرستۆیی، ئێمە لەبارەی وردەکارییەکانەوە دوودڵ دەکات و تێگەیشتنی کانتی ئێمە بەرەو نیگەرانی گشتی و بێلایەنی رادەکێشێت.

لەبەرئەوە پێدەچێت تیۆری ئارێنت لەبارەی حوکمدانەوە نەک تەنیا ئەم دوو نموونەیە لەخۆ بگرێت - نمونەی بکەر، کە بە مەبەستی نواندنی کردە حوکم دەدات، هەروەها نموونەی بینەر، کە بەمەبەستی بەدەستهێنانی واتا لە رابردوو حوکم دەدات- بەڵکو ئەو سەرچاوە فەلسەفییانەی ئارێنت سودیان لێوەردەگرێت تارادەیەك دژیەکن.

2.5. حوکمدان و ژیانی تەرخانکراو بۆ تێڕامان

سەرنجی ئارێنت لە حوکمدان وەک هێزی هەڵسەنگاندنی رابردوو، کە توانای ئەوەی تێدایە مانا لە رابردوو بەدەست بێنێتەوە، رەگ و ریشەکەی وا لە هەوڵی ئارێنتدا بۆ گونجاندنی لەگەڵ دوو تراژیدیای سیاسیدا کە هاوکات لە سەدەی بیستەمدا لەدایکبوون، واتە نازیزم و ستالینیزم. ئارێنت لە رووبەڕووبوونەوەیدا لەگەڵ ترسەکانی ئۆردوگای مەرگ و ئەوەی ئەمڕۆ بە (گۆلاگ) (Gulag) ناودەبرێت، هەوڵیدا لە چوارچێوەی خۆیاندا لەم دیاردانە تێبگات؛ نەک ئەم ئەنجامگیرییانە لەبارەی ئەم دیاردەیەوە لە تەفسیرەکانی پێشترەوە بەدەست بێنێت، بگرە نەک ئەوانە لە فۆڕمێکی گشتگیری پێویستی مێژووییدا دابنێت. ئەمە پێویستی بە خۆگونجاندن هەبوو لەگەڵ رووداوە شۆکهێنەرەکانی سەدەی بیستەم و تێگەیشتن لەم رووداوانە بە شێوەیەک، کە پاساویان بۆ ناهێنێتەوە، بەڵکو لەگەڵ ئەم ڕووداوانەدا، بە هەموو گەورەیی و بێ وێنەبوونێکییانەوە، رووبەڕوویان دەبێتەوە، ئەمەیش شتێکە ئارێنت چەندین جار بۆی دەگەڕێتەوە. کە "هەوڵدەدەین راستگۆیانە لە ئەزمونی سێنترالی سیاسی رۆژگاری خۆماندا کلێشە نەریتییەمان بۆ حوکمدان بەکاربێنین" ئەوا یەکسەر شکست دەهێنین و ئەم کلێشانە دادمان نادەن. [Underacting and Politics, 379] هەروەها حوکمدانی باوی رۆژانەی ئێمەش هیچ کاریگەرییەکی نییە، چونکە "ئێمە لە جیهانێکی ئاڵۆزدا دەژین، جیهانێک تێیدا ناتوانین

ڕێگەی خۆمان بە پەیڕەویکردن لە یاساکانی شتێک، کە ڕۆژگارێک تێگەیشتنی باو یان هەستی هاوبەشمان] بۆی هەبووە، بدۆزینەوە." [Underacting and Politics, 383]

لەبەرئەوە قەیران لە تێگەیشتندا هاوڕێیە لەگەڵ قەیران لە حوکمداندا؛ لە دیدی ئارێنتەوە تێگەیشتن "لەبەرئەوەی پەیوەندی توندوتۆڵ و هاوشانی لەگەڵ حوکمدا هەیە، بۆیە پێویستە هەردووکیان وەک بەشی پێکەوەبەستراو لەسەر بنەمایەکی یونیڤێرساڵ شیبکەینەوە." [Underacting and Politics, 383]. کاتێک ئەم ڕێسایە متمانەی خۆی لەدەستدەدات، ئیتر ناتوانین لە بەشەکان (particulars) تێبگەین و لەبارەیانەوە حوکم بدەین، واتا ئیتر ناتوانین ئەوانە لەچوارچێوەی کاتیگۆرییە پەسەندکراوەکانی خۆمان لە بیرکردنەوەی ئەخلاقی و سیاسیدا بگونجێنین، بەڵام ئارێنت پێیوانییە کە لەدەستچوونی ئەم کاتیگۆرییانە کۆتایی بە توانای ئێمەی بۆ حوکمدان هێناوە؛ بە پێچەوانەوە لەولایەنەوە کە تایبەتمەندی مرۆڤەکان ئەوەیە دەتوانن سەرلەنوێ دەستپێبکەنەوە، ئەوا دەتوانن کاتیگۆریی نوێ دروستبکەن و پێوەری نوێی حوکمدان بۆ ئەو ڕووداوانەی دەرکەوتوون، یان لەوانەیە لە داهاتوودا دەرکەون، دابڕێژن.

لەبەرئەوە بە بۆچوونی ئارێنت قورسایی و بێ وێنەبوونی تۆتالیتاریزم، بە دەربڕینی ورد توانای ئێمەی بۆ حوکمدان لەناونەبردووە، بەڵکو پێوەرە پەسەندکراوەکانی ئێمەی بۆ حوکمدان و کاتیگۆرییە باوەکانی ئێمەی

بۆ شیکاری و هەڵسەنگاندن - ئەخلاقی و سیاسی - لەناوبردووە. لەم بارەدا تەنیا چارەسەر ئەوەیە پشت بە خەیاڵکردنەوە ببەستین، کە ئەو توانایە بە ئێمەی دەبەخشێت، کە لە گۆشەی گونجاوەوە لە شتەکان بڕوانین و بێ سوودوەرگرتن لە بنەما یان گشتێکی پێشتر پێدراو لەبارەیانەوە حوکم بدەین. بە بۆچوونی ئارێنت خەیاڵکردنەوە ئەو توانایەمان پێدەبەخشێت مەودایەك دروستبکەین کە بۆ حوکمی بێلایەنانە پێویستە، لە هەمانکاتیشدا ئەگەری نزیکییەک دەڕەخسێنێت کە تێگەیشتن ئاسان دەکات. بەمشێوەیە خەیاڵکردنەوە خۆگونجاندنمان لەگەڵ واقیعییەت -تەنانەت لەگەڵ واقیعییەتی سەدەی بیستەمیش-دا بۆ ئاسان دەکات.

ئامادەبوونی ئارێنت لە دادگاییکردنی ئایشمان لە سەرەتاکانی دەیەی 1960دا جارێکیتر ئارێنتی لە پێویستی خۆگونجاندن لەگەڵ ئەو واقیعییەتەی سەرەتا مرۆڤەکان درکیان پێنەدەکرد، ئاگادار کردەوە. چۆن دەبوو کەسێکی ئاوا ئاسایی، یاساناس و تەواو مرۆیی ئەو تاوانە ڤێزەونانەی ئەنجام دابێت؟ کاریگەری ئەم دادگاییکردنە ئارێنتی ناچار بە خستنەڕووی بابەتێکیتر لەبارەی حوکمدانەوە کرد، واتا ئایا سەرپشکین (هێزێکی مرۆیی سەربەخۆ) بە گریمانە وەرگرین "کە یاسا و رای گشتی پشتیوانی نییە و هەر کاتێک بۆی بگونجێت، بە خۆڕسکی لەبارەی هەر کردەوە و مەبستێک سەرلەنوێ حوکم دەدات" یان نەخێر.

[Personal Responsibility under Dictatorship, 187

3.5. حوکم و شنەبای بیرکردنەوە

ئارێنت لە ژیانی عەقڵدا بۆ ئەم بابەتە گەڕایەوە، بەرهەمێک بڕیاربوو هەر سێ هێزی بیرکردنەوە، ئیرادە و حوکمدان (thinking, willing, and judging) لەخۆبگرێت. ئارێنت لە سەرەتای بەرگی یەکەمدا رایدەگەیەنێت کە پاڵنەری راستەوخۆی نووسینی ئەم کتێبە بەشداریکردنی بوو لە دادگایی ئایشماندا لە ئۆرشەلیم (قودس)، لە کاتێکدا پاڵنەری دووەم، کە بەهەمان ئەندازەی پاڵنەری یەکەم گرنگە، ئەوە بوو کە روونکردنەوەیەک بۆ چالاکییەکانی عەقڵی ئێمە بەدەستەوە بدات، کە لە کاری پێشتری ئارێنتدا دەربارەی ژیانی تەرخانکراو بۆ کرد، بوونی نەبوو. شتێک کە لە هەمووان زیاتر سەرنجی ئارێنتی راکێشا ئەوە بوو کە ئایشمان لە بیرکردنەوە بێبەش بوو (absence of thinking)- چونکە بە بۆچوونی ئەو، ئەم "بێ فکری" (thoughtlessness)ییە بەرپرسی بێتوانایی ئایشمان بوو لە حوکمدان لەو هەلومەرجانەدا کە زیاتر لە هەموو شتێک پێویستیان بە حوکمدان بوو. ئارێنت نوسی: "ئەم لەدەستدانی بیرکردنەوەیە بوو سەرنجی منی راکێشا. ئایا خراپە ... لە ئەگەری لەدەستدانی نەک تەنیا پاڵنەرە خراپەکان... بەڵکو لەدەستدانی هەر پاڵنەرێک دەکەوێتە کار... ئایا دەشێت بابەتی باشە و خراپە، هێزی ئێمە بۆ دیاریکردنی راست لە ناڕاست، لەگەڵ فیکری ئێمە پەیوەندی هەبێت؟" [The Life of the Mind; vol 1, 4-5

ئارێنت هەوڵیدا لە رێگەی بەستنەوەی چالاکی

بیرکردنەوە لەگەڵ چالاکی حوکمداندا، بە دوو شێواز وەڵامی ئەم پرسیارە بداتەوە. یەکەمیان، بیرکردنەوە -گفتوگۆی بێدەنگی خۆم لەگەڵ خۆم- نەریتەکانی ئێمە لە بیرکردنەوە و یاسا پەسەندکراوەکانی کردار هەڵدەوەشێنێتەوە و بەمشێوەیە رێگە بۆ چالاکی حوکمدان لەبارەی بەشەکان بێ یارمەتی گشتە لەپێشدا جێگیرکراوەکان (pre-established universals)، هەموار دەکات. بەوجۆرە نییە، کە بیرکردنەوە یاسای نوێ بۆ گونجاندنی بەشەکان لە ژێر گشتییەکاندا بخاتە ژێر دەستی حوکمدانەوە، بەڵکو دەسەڵاتی گشتی (یونیڤێرساڵ) بەسەر بەشدا (پێتیکولار) لاواز دەکات و لەم رێگەیەوە حوکمدان لە کاتگیۆرییە چەقبەستووەکانی بیرکردنەوە و پێوەرە ناسراوەکانی هەڵسەنگاندن رزگار دەکات. لە زەمەنی قەیرانی مێژووییدا ئیتر بیرکردنەوە کارێکی لاوەکی نییە، چونکە بە لاوازی تێکڕای پێوەر و بەها جێگیرکراوەکان ئەو هەلە بۆ تاک دەڕەخسێنێت خۆی حوکم بدات، لە جیاتی ئەوەی لە ژێر کاریگەری کار و بیروڕای زۆرینەدا بێت.

دووەمیان، کاتێك ئارێنت، لەڕێگەی نیشاندانی بیرکردنەوە و ئەنجامدانی گفتوگۆی خۆم لەگەڵ خۆم لەنێو ئاگاییمدا، چالاکی بیرکردنەوە لەگەڵ چالاکی حوکمدان بەیەکەوە دەبەستێتەوە، ئەوا ئەم پرۆسەیە ویژدان وەک بەرهەمێکی لاوەکی دروستدەکات. ئەم

ویژدانە بە پێچەوانەی دەنگی خـوداوە، یان ئەوەی بیرمەندانی دواتر بە نوری سروشتی (lumen natural) ناویان برد، هیچ پێشنیارێکی ئەرێنی ناکات، بەڵکو تەنیا پێمان دەڵێت، چی کارێک نەکەین، لە کار و بەرکەوتنەکانماندا لەگەڵ کەسانیتر خۆمان لە چی کارێک بپارێزین و لە چی شتێک پەشیمان ببینەوە. ئارێنت لەم چوارچێوەیەدا رایدەگەیەنێت، کە ئەم کاتیگۆرییە نـاسراوەی سوقرات "باشترە خراپە ببینین، نەک خراپە بکەین" هەروەها ئەو حوکمەی ئەو کە "بۆ من باشترە ئاوازی چەنگەکەم یان ئەو کۆرسەکەم ناهەماهەنگ و ناڕێکخراو بن و کۆمەڵێکی زۆر لە جەماوەر دژم بن، تا ئەوەی من –کە یەك کەسم- لەگەڵ خۆم ناهەماهەنگ بم و دژیەکیم لەگەڵ خۆم هەبێت" متمانەی خۆیان لەم ئایدیایەوە وەدەگرن کە هاوڕێیەکی بێدەنگمان لە ناخی خۆماندا هەیە و لە کردەوەکانماندا حیساب لەگەڵ ئەو دەکەین. Thinking and Moral Consideration, 29-30;35] ئەوەی زیاتر لە هەر شتێک لێی دەترسین پێشبینی ئامادەبوونی ئەم هاوڕێیە (واتا ویژدانی ئێمە) یە، کە لە کۆتاییدا چاوەڕێی ئێمەیە.

هـەروەهـا ئارێنت ئاماژە بە ئـەوە دەکـات، کە بیرکردنەوە وەک بەدیهاتن (ئەکچوالیزەبوون)ی جیاوازیی، کە لە ئاگاییدا دەردەکەوێت، "تایبەت نییە بە چەند کەسێك، بەڵکو هێزێکی هەمیشە ئامادەیە لە هەموو کەسێکدا؛ بەمجۆرە نەبوونی توانای بیرکردنەوە،

بێتوانایی زۆرێک لەو کەسانە نییە کە توانای مێشکییان نییە، بەڵکو ئەگەرێکی هەمیشە ئامادەیە بۆ هەموو کەسێک." [The Life of the Mind, vol. 1, 191]
بەڵام بۆ ئەو کەسانەی سەرقاڵی بیرکردنەوەن، ویژدان وەک بەرهەمی لاوەکی بە ناچاری دەردەکەوێت. هاوتای ویژدان وەک بەرهەمی لاوەکیی بیرکردنەوە، حوکمدانیش وەک بەرهەمی لاوەکی چالاکیی رزگارکەری بیرکردنەوەیە. ئەگەر ویژدان روونکەرەوەی هەڵبژاردنی ناخەکی بێت، کە بەپێی ئەو کردەوەکانمان هەڵدەسەنگێنین، ئەوا حوکمدان رەنگدانەوەی دەرەکی توانای بیرکردنەوەی رەخنەگرانەی ئێمەیە. هەردوو هێزەکە پەیوەندییان بە پرسیاری راست و ناڕاستەوە هەیە، بەڵام لە کاتێکدا ویژدان سەرنجی راستەوخۆی لەسەر خودە، حوکمدان سەرنجی راستەوخۆی لەسەر جیهانە. لەملایەنەوە حوکمدان شتێک مومکین دەکات، کە ئارێنت بە (دەرکەوتنی شنەبای بیرکردنەوە the manifestation of the wind of thought) لە فەزای ئاشکرادا ناوی دەبات.

4.5. حوکم و جوانناسی کانت

راپۆرتەکەی سەرەوە هەوڵی ئارێنت لێکدەداتەوە بۆ لێکبەستنەوەی چالاکی بیرکردنەوە بە توانای حوکمدانەوە لای ئێمە. بە دڵنیاییەوە پێدەچێت ئەم پێکەوەبەستنەی بیرکردنەوە و حوکمدان تەنیا لە دۆخە نائاساییەکاندا

کـار بکات، لـەو ساتە دەگمەنانەدا کە تاکەکان لە ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ هەڵوەشانی پێوەرە باوەکاندا پێویستە پێوەری نوێ بەدەست بێنن و لەسەر بنەمای بەها سەربەخۆکانی خۆیان حوکمبدەن، بەڵام تێڕوانینی دووەم و ڕێکخراوتر لەبارەی حوکمەوە هەیە، کە تایبەتی ناکات بە ساتی قەیران، بەڵکو حوکم لەگەڵ توانستی بیرکردنەوەی نواندنەوەیی (representatively)، واتا بیرکردنەوە لە دیدی هەر کەسێکیترەوە، وەک یەک وەردەگرێت. ئارێنت، بە سودوەرگرتن لە هەمان ئەو وشانەی کانت لە ڕەخنەی سێیەمدا بۆ وەسفکردنی حوکمی جوانناسی (ئێستاتیکی) سوودی لێوەرگرتوون، ئەم توانستی بیرکردنەوەی نواندنەوەییەی بە (عەقڵی بەرفراوانبوو enlarged mentality) ناو برد. ئێستا پێویستە سەرنج لەم بەرهەمە بدەین، چونکە ئارێنت تیۆری حوکمدانی سیاسی خۆی لەسەر بنەمای جوانناسیی کانت نەک لەسەر فەلسەفەی ئەخلاقییەکەی، بنیاتنا.

لە تێڕوانینی سەرەتادا، لەوانەیە ئەم هەڵبژاردنە سەرلێشێوێنەر دەرکەوێت، چونکە کانت فەلسەفەی ئەخلاق و سیاسەتی خۆی لەسەر بنەمای عەقڵی کرداری (پراکتیکی) بنیاتنا، نەک لەسەر هێزی جوانناسیی ئێمە. بەڵام ئارێنت بانگەشەی ئەوەی دەکرد، کە ڕەخنە لە هێزی حوکم هەڵگری فەلسەفەی سیاسی نەنوسراوی کانتە و بەشی یەکەمی ئەو واتـا (ڕەخنەی حوکمی جوانناسی) بەرهەمدارترین بنەما بۆ بنیاتنانی تیۆری

حوکمی سیاسییە، چونکە لە دیدی بینەری حوکمدەرەوە گرنگی بە جیهانی دیارەکان دەدات و خاڵی دەستپێکی خۆی بە هێزی زەوق (taste)]زەوقی حوکمدان لەسەر بەرهەمە ئێستاتیکییەکان دادەنێت، وەک هێزێک لە هێزەکانی سوبێکتە کۆنکرێت و بەرجەستەبووکان. [Between Past and Future, 217-20

بە بۆچوونی ئارێنت توانای حوکم توانایەکی سیاسیی تایبەتیە، چونکە ئەو توانایە بە تاکەکان دەدات ڕێگەی خۆیان لە بـواری گشتیدا بـدۆزنـەوە و لەبارەی ئەو دیاردانەی تێیدا ئاشکرا دەبن لە دیدێکەوە کە تا ڕێژەیەک بێلایەنانەیە حوکم بدەن. ئارێنت حوکمی پێشوەختە بۆ کانت دەگێڕێتەوە، کە حوکمی زەوق بە تەواوی لە دەرەوەی بواری سیاسی جێدەگرێت، چونکە گریمان تەنیا پەیوەندی بە کاروباری جوانناسییەوە هەیە. لە ڕاستیدا ئارێنت پێیوایە بە گرێدانی زەوق بە شێوازی بەرفراوانتری بیرکردنەوەوە، کە کانت بە (عەقڵی بەرفراوانبوو enlarged mentality) نـاوی دەبـرد، ڕێگە بۆ هەڵسەنگاندنی دووبارەی حوکم خۆش دەکات و بەمشێوەیە تێگەیشتن لێی وەک توانایەکی سیاسی تایبەتی دروست دەبێت، واتا توانای بیرکردنەوە لە جیاتی هەر کەسێکی تر. تەنیا لە ڕەخنەی هێزی حوکمی کانتدایە، تێگەیشتنی حوکم وەك توانای گرنگیدان بە بەشەکان لە بەشەکیبوونی خۆیاندا دەدۆزینەوە، واتا ئەوان لە ژێر گشتێکی پێدراوی پێشوەختەدا نەگونجێنین، بەڵکو بۆ گشتێک لە ناخی

بەشێکی چالاکدا بگەڕێین. کانت ئەم جیاوازییەی وەک جیاوازیی نێوان حوکمە جەبرییەکان (determinant) و حوکمی تێڕامانانە reflective) ڕێکخست. بە بۆچوونی ئارێنت بەشێوەیەکی گشتی حوکم هێزی بیرکردنەوەیە لەبارەی بەشێکەوە، لەوێدا کە ئەم بەشە لە ژێر گشتێکدا جێدەگرێت. ئەگەر گشت (بنەما، بنچینە یان یاسا) پێدراو (معطی) بن، ئەو کاتە ئەو حوکمەی کە بەشێک لە ژێریدا دەگونجێنێت حوکمێکی جەبرییە، بەڵام ئەگەر تەنیا بەشێک درابێت و پێویست بەوە بێت گشتێکی بۆ بدۆزرێتەوە، ئەو کاتە حوکمی تێڕامانییە. بە بۆچوونی کانت حوکمە جەبرییەکان ناسراون، لە کاتێکدا، کە حوکمە تێڕامانییەکان نەناسراون. حوکمی تێڕامان توانای تێپەڕینە لە بەشێکەوە بە ئاراستەی گشتێکی بێ نێوەندی چەمکە دیاریکەرەکاندا، کە لە پێشتردا دراون؛ بیرکردنەوەیەکە دەربارەی بەشەکان لە رووی پەیوەندییان بە گشتێکەوە، نەک بیرکردنەوە دەربارەی گشتەکان لە رووی پەیوەندیان بە بەشێکەوە. لەبارەی حوکمی جوانناسییەوە ئەم وتەیە بەو واتایەیە، لەم حاڵەتەی حوکمی جوانناسیدا، تەنیا لە ڕێگەی ئەزموونکردنی شتێکی بەشەکیی تاقیکارییانەوە دەتوانم لە هەڵگرێکی یونیڤێرساڵی جوانی تێبگەم. بەمشێوەیە لە کاتی رووبەڕووبوونەوەم لەگەڵ گوڵێک یان دیمەنێکی ناوازە، یان تابلۆیەکی تایبەتیدا، دەتوانم بڵێم نموونەیەکی جوانییە؛ ئەمە خاوەنی رەوایی نموونەی تاقیکارییانەیە (exemplary validity).

بە بۆچوونی ئارێنت ئـەم تێگەیشتنەی رەوایـی نموونەییانەی جوانناسەکان، یان ئەو تاکانەی نموونەی ژمارەیەک لە چاکە باڵاکانیان هەیە سنوردار نابێت، بەڵکو دەیەوێت ئەم تێگەیشتنە بۆ رووداوەکانی رابردوو بەرفراوان بکات کە واتایەکیان لە پشت هاتنەدی خۆیان هەیە، واتا ئەو رووداوانەی دەتوانرێت بۆ رووداوەکانی دواتر بە نموونەیی لە قەڵەم بدرێن. لێرەدایە حوکمی جوانناسی پەیوەست دەبێتەوە بە حوکمی لە رابردووروانین (retrospective)ی مێژوونووسەوە. شۆڕشەکانی ئەمەریکا و فەڕەنسا، کۆمۆنەی پاریس، ئەنجومەنەکانی روسیا، ئەنجومەنە شۆڕشگێڕییەکانی ئەڵمانیای ساڵانی 1918-1919 و راپەڕینی هەنگاریا ساڵی 1956، سەرجەمیان لەو رووداوانەن کە ئەو جۆرە رەواییە نموونەییەیان هەیە کە ئەوان دەکاتە خاوەنی واتا و گرنگی، لە کاتێکدا هێشتا بەشەکیبوون و تایبەتمەندی تاکییانەی خۆیان دەپارێزن. بەمجۆرە مێژوونووس یان بینەری حوکمدەر بە سەرنجدان لەم رووداوانە لە ئاستی بەشدا دەتوانێت واتا و گرنگی گشتی (یونیڤێرساڵ)ی ئەوان روونبکاتەوە و بەمجۆرە ئەوان وەک (نموونە)یەک بۆ دواتر بپارێزێت.

بە بۆچوونی ئارێنت ئەوە بینەرەکانن ئیمتیازی حوکمدانی بێلایەنانە و بێمەبەستیان هەیە؛ ئەوان بەمکارە دوو هێزی گرنگ دەخەنە کار: خەیاڵکردن (imagination) و هەستی هاوبەش (common sense). خەیاڵکردن هێزی نواندنەوەی ئەو شتەیە لە

عەقڵدا کە پێشتر بۆ هەستەکانی تاک دەرکەوتووە. تاک لە ڕێگەی خەیاڵکردنەوە دەتوانێت ئەو شتانە نمایشبکاتەوە کە ئیتر لێرە نین، بەمشێوەیە مەودایەك دادەنێت کە بۆ حوکمی بێلایەنانە پێویستە. کاتێک ئەم مەودایە دروست دەبێت، تاک دەچێتە پێگەیەکەوە کە دەتوانێت لە چەند ڕوویـەکـەوە، لەبارەی ئەم نواندنەوانەوە هەڵوەستە بکات و لەم ڕێگەیەوە حوکمێک لەبارەی بەهای گونجاوی ئەم یان ئەو شت بەدەست بهێنێت.

هێزێکی تر کە بینەران پێویستە پشتی پێببەستن هەستی هـاوبـەش یـان (common sense)ە، چونکە بێ ئەم هێزە ناتوانن حوکمی هاوبەشیان هەبێت، یان بەسەر تایبەتمەندی تایبەتی خۆیاندا سەرکەون. کانت پێیوابوو بۆ ئەوەی حوکمەکانی ئێمە متمانەپێکراو بن، پێویستە لە هەلومەرجی تایبەتی یان سوبێکتیڤیانە بۆ نێو هەلومەرجی گشتی و ئینتەرسوبێکتیڤ تێپەڕین، دەتوانین ئەمکارەیش بە پشت بەستن بە هەستی کۆمەڵییانە، واتا هەستی هاوبەش ئەنجام بدەین.

کەواتە پێوەری حوکمدان پێوەری توانای پەیوەندیگیری (communicability)ە، هەروەها پێوەری بڕیاردانیش لەبارەی حوکمەکانمانەوە لەڕاستیدا پەیوەندیگیرییانەن و بۆ ئەوەیە بزانین ئایا دەتوانن لەگەڵ هەستی هاوبەشی کەسانیتر بگونجێن یان نەخێر. ئارێنت رایدەگەیەنێت،

جەختکردنەوە لەسەر توانای پەیوەندیگیریی حوکمەکانی زەوق، هەروەها ئەو واتایەی کە پەیوەستە بە عەقڵی بـەرفـراوانـبـووەوە، بە ئاسانی لەگەڵ ئایدیای کانت لەبارەی جۆری مرۆڤی یەکگرتوو، کە لە ئاشتیدا دەژی، پەیوەندییان هەیە. ئارێنت بەڵگە دێنێتەوە، کە "بەپێی ئەم ئایدیایەی جۆری مرۆڤ کە لە تاکە تاکەی مرۆڤەکاندا بوونی هەیە، مرۆڤەکان مرۆڤن و تاڕادەیەك دەتوانرێت بوترێت، کە ئەوان بە بوونەوەری شارستانی یان مرۆیین، بەجۆرێك کە ئەم ئایدیایە بۆیان دەبێتە بنەما، نەك تەنیا بۆ حوکمەکانیان، بەڵکو دەبێتە بنەمای کردەوەکانیشیان. لێرەدایە ئەکتەر]بکەر و بینەر یەکدەگرن؛ پێوەری ئەکتەر و "پێوەر" (standard)ی حوکمەکانی بینەر لەبارەی دیمەنی جیهانەوە، دەبن بە یەک." Lectures on Kant's [Political Philosophy, 75

به تێرامان لە ڕەخنەی سێیەمی کانت، ئارێنت دەرکی بەو لینکانە کرد کە لەنێوان خاڵی جێگیری ئەکتەر و بینەردا هەیە. با ئێستا شێوازی کردەکانی حوکمدان لە پێگەی ئەکتەرەوە تاقی بکەینەوە.

5.5. حوکم و ژیانی تەرخان کراو بۆ کار

ئارێنت لە وتارەکانی (قەیران لە فەرهەنگدا) و (حەقیقەت و سیاسەت) نموونەیەکی حوکمدا دەخاتە بەرچاومان، کە دەشێت تەنیا نموونەیەکی ئاسایی وەك ئەوانە نەبێت کە تا ئێستا پێشکەشکراون، بەڵکو زۆر

(سیاسی)تر بێت. لە راستیدا ئارێنت لەم وتارانەدا حوکم بە هێزێک دادەنێت، کە ئەو توانایە بە بکەرە سیاسییەکان دەدات بڕیار لەبارەی ئەم کاروبارانەی خوارەوە بدەن: شێوازەکانی کار، کە پێویستە لە بواری گشتیدا ئەنجامی بدەن: جۆری ئەو ئامانجانەی کە لە هەمووان گونجاوتر یان جێگەی گرنگی پێدانن، هەروەها پێویستە کام کەسانە بە هۆی کردەوەکانی رابردوویانەوە یان دەرەنجامی بڕیارەکانی رابردوو ستایش یان سەرکۆنە بکرێن. لەم نموونەیەدا حوکم وەک توانایەکی سیاسی لە قەڵەم دەدرێت، واتا (توانستی بینینی شتەکان نەک تەنیا لە دیدی خودی کەسەکەوە، بەڵکو لە دیدی هەموو ئەو کەسانەوە، کە بەڕێکەوت ئامادەن" و ئەمە "یەکێک لە توانا بنچینەییەکانی مرۆڤە وەک بونەوەرێکی سیاسی، چونکە ئەم خەسڵەتە ئەو توانایەی پێدەبەخشێت لە بواری سیاسیدا و لە جیهانی هاوبەشدا، رێگەی خۆی بدۆزێتەوە." Between Past and Future,221] ئارێنت بانگەشەی ئەوە دەکات، کە "یۆنانییەکان ئەم توانایەی حوکمدان]ـیان بە (فرۆنسیس phronesis) یان تەماشاکردن (insight) ناوبردووە و ئەمەیان بە چاکەی باڵا یان کامڵبوونی سیاسەتمەدار زانیوە و لە حیکمەتی فەیلەسوف جیایان کردۆتەوە. جیاوازی نێوان ئەم روانگەیەی حوکم و بیرکردنەوەی تیۆری لەوەدا شاراوەیە کە یەکەمیان ڕیشەکانی وا لەنێو ئەو شتەدا کە بەشێوەیەکی باو بە هەستی

هاوبەش ناوی دەبەین، شتێک کە دووەم بەردەوام لێی تێدەپەڕێت. هەستی هاوبەش... بۆ ئێمە جەوهەری جیهان، لەولایەنەوە کە جیهانێکی هاوبەشە ئاشکرا دەکات؛ ئێمە بۆ ئەو واقیعییەتە قەرزاربارى ئەوین کە پێنج هەستی تەواو تایبەتی و "سوبێکتیڤ"ی ئێمە و پێدراوە هەستییەکانی ئەوان، دەتوانن خۆیان لەگەڵ جیهانێکی "نا-سوبێکتیڤ" و "ئوبێکتیڤ" رێکبخەن، کە لە نێوان ئێمە و کەسانیتردا هاوبەشە. حوکمدان ئەگەر گرنگترین چالاکییش نەبێت، بەلایەنی کەمەوە یەکێک لەو چالاکیە گرنگانەیە، کە تێیاندا ئەم هاوبەشیکردنەی – جیهان – لەگەڵ – ئەوانیتردا دەردەکەوێت." [Between Past and Future, 221

بێجگە لەوەیش، لە باسکردنی تایبەتمەندی نا-زۆرەملێیی حوکمداندا – واتا ئەم راستییەی کە حوکمدان بەلای کەسانیترەوە تەنیا دەتوانێت سەرنجڕاکێش بێت، بەڵام هەرگیز بە زۆرەملێیی رەزامەندی ئەوان وەرناگرێت–، ئارێنت بانگەشەی ئەو دەکات، کە "ئەم "سەرنجڕاکێشان" یان قایلکردنە زۆر نزیکە لەو شتەوە کە یۆنانییەکان بە (peithein) ناویان دەبرد، وتەیەکی رازیکەر و قایلکەر، کە بە فۆڕمێکی سیاسیی جۆرێک گفتوگۆی خەڵکیان دەزانی لەگەڵ یەکتریدا." Between [Past and Future, 222 ژمارەیەک لە شیکەرەوان بانگەشەی ئەوەیان کردووە لە نێوان سودوەرگرتنی ئارێنت لە چەمکی ئەرستۆیی فرۆنسیس لەپاڵ ئایدیای

(عەقڵی بەرفراوانبوو)ی کانتیدا دژیەکییەک هەیە، چونکە ئەوان گومانی ئەوەیان لێدەکرێت لەسەر دوو ئاراستەی دژیەکن؛ یەکەم گرنگی بە بەش دەدات و دووەم بە گشت و بێلایەنی. بەڵام ئەم دژیەکییە زیاتر ڕووکەشە تا واقیعی، لەبەرئەوەی تیۆری کانتی لە بارەی حوکمی جوانناسییەوە، تیۆرێکە دەربارەی حوکمی تێڕامان. واتا ئەو حوکمانەی تێیاندا گشتێک نەدراوە، بەڵکو پێویستە لەناو بەشێکدا بۆی بگەڕێین. لەمڕووەوە تیۆری حوکمی جوانناسی، کە ئارێنت پشتی پێدەبەستێت، پەیوەندی توندوتۆڵی لەگەڵ چەمکی ئەرستۆیی فرۆنسیس هەیە: هەردووکیان سەرنج دەخەنە سەر حوکمدان لەبارەی بەشەوە، نەک دانانی لە ژێر بنەما گشتییەکاندا. ئەگەر بڕیار بێت جیاکاری بخرێتە نێوانیانەوە، ئەوا پێویستە زیاتر پەیوەندی بە شێوازی سەلماندنیانەوە هەبێت بۆ بەدەستهێنانی متمانە: لە ئەرستۆدا، فرۆنسیس ئیمتیازی ژمارەیەک تاکی بەئەزموونە (the phronimoi)، کە بە درێژایی زەمەن نیشانیان داوە لە کاری پراکتیکیدا ژیرن؛ تاکە پێوەری متمانەپێکردن، ئەزمون و شارەزاییەکەیانە لە کاری ژیرانەدا. لە بەرامبەردا، لە حاڵەتی حوکمەکانی زەوقدا پێویستە تاکەکان پشت بە حوکم و بیروڕای کەسانی تر ببەستن؛ بەمشێوەیە متمانەکردن بە حوکمەکانی ئەوان پشت بە بۆچوونە قایلکەرەکان دەبەستێت کە دەتوانن لە کۆبوونەوەی تاکە خاوەن پێگە جیاوازەکان بەدەستی بێنن.

بە بۆچوونی ئارێنت متمانەی حوکمی سیاسی بەستراوەتەوە بە توانای ئێمەوە بۆ بیرکردنەوەی (نواندنەوەکارانە)، واتا بیرکردنەوە لە دیدی هەر کەسێکی ترەوە، بەشێوەیەک بتوانین لە چەند گۆشەنیگایەکی جیاوازەوە لە جیهان بڕوانین. خودی ئەم توانایەش تەنیا دەتوانرێت لە سەکۆیەکی گشتی بەدەست بهێنرێت و تاقیبکرێتەوە، سەکۆیەك تێیدا تاکەکان هەلی ئاڵوگۆڕی بیروڕای خۆیان لەگەڵ کەسانی تردا هەیە. لەمڕووەوە پرۆسەی دروستبوونی بۆچوون (opinion) هەرگیز چالاکییەکی تاکە کەسی نییە، بەڵکو پێویستی بە ڕووبەڕووبوونەوەی راستەقینەیە لەگەڵ بیروڕای جیاوازدا، بەشێوەیەک کە بابەتێکی تایبەتی لە هەموو دیدێکی مومکینەوە لێکبدرێتەوە تا ئەو کاتەی، وەك ئارێنت دەڵێت، "لە رۆشنایی تەواوی درکپێکردنی مرۆڤدا ڕۆبچێت و بەو درکپێکردنە ڕوون ببێتەوە" Between Past and Future, 242] لە راستیدا گفتوگۆ و باس و توانستی یەك ڕوانگەی بەرفراوان، بۆ یەکلاکردنەوەی فۆڕموەرگرتنی ئەو رایانەیە کە دەتوانن وەها بانگەشە بکەن لە متمانەی سوبێکتیڤ دروستترن؛ لەوانەیە تاکەکان رای تایبەتی کەسییان لەبارەی زۆر بابەتەوە هەبێت، بەڵام تەنیا بە بەرفراوانکردنی ئاسۆی خۆیان تا ئەو رادەیەی تێڕوانینی کەسانی تریش لەخۆبگرێت، دەتوانن بۆچوونەکان بنوێننەوە. وەک ئەوەی ئارێنت دەڵێت: "فیکری سیاسی نواندنەوەییە. من لە تێڕوانینە جیاجیاکانەوە بۆ تێبینیکردنی بابەتێکی دیاریکراو، بۆچوون

دروستدەکەم؛ تێڕوانینی ئەوانەی لەوێ نین لە عەقڵی خۆمدا ئامادە دەکەمەوە؛ واتا ئەوان دەنوێنمەوە یان نوێنەرایەتییان دەکەم]... ئەو کاتەی لە بابەتێکی تایبەت ڕادەمێنم، هەر چەندێک تێڕوانینی خەڵکێکی زیاتر لە عەقڵی خۆمدا ئامادە بکەم و باشتر بتوانم خەیاڵ بکەمەوە ئەگەر لە جێگەی ئەوان بم چۆن بیردەکەمەوە و هەست دەکەم، ئەوا توانای من بۆ بیرکردنەوەی نواندنەوە بەهێزتر و دەرەنجامی کۆتایی من واتا بۆچوونی من دروستتر دەبێت." Between Past and Future, 241] بۆچوونەکان هەرگیز بەڵگە نەویست نین. "لە راستیدا بیرکردنەوەی ئێمە لەو بابەتانەی پەیوەندییان بە بۆچوونەوە، نەک ئەو بابەتانەی پەیوەندییان بە حەقیقەتەوە هەیە، بیرکردنەوەیەکی ڕیکوپێك و خێرایە؛ لە جێگەیەکەوە بۆ جێگەیەکی تر دەڕوات؛ لە بەشێکی جیهانەوە بۆ بەشێکی تر؛ لە ناو تێکڕای جۆرەکانی دیدگا دژیەکەکانەوە بەرەو پێش دەچێت تا لە کۆتاییدا لەم بەشانەوە دەگات بە گشتێکی بێلایەنانە." Between Past and Future, 242] لەمڕووەوە تاک هەرگیز لە کاتی داتاشینی ئەم یان ئەو بۆچوونەدا تەنیا نییە؛ وە ئارێنت ئاماژەی پێدەدات، "تەنانەت ئەگەر لە کاتی داتاشینی بۆچووندا، تێکڕای هاوڕێیانم وەلاوە بنێم، یان تاکوتەنیا بم، ئەوا تەنیا لەگەڵ خۆم لەنێو تەنیایی بیرکردنەوەی فەلسەفیدا نیم، بەڵکو هەر لەم جیهانە پێکەوەبەستراوە گشتییەدا دەمێنمەوە، لە جێگەیەک کە دەتوانم خۆم بە نواندنەوەی (یان نوێنەرایەتی) هەر کەسێکیتر دابنێم". Between Past and Future, 242]

5.6. حوکمدان و دروستی

نواندنەوەی خاسیەتی حوکمدان و بۆچوون پێویستی گرنگن بۆ بابەتی دروستی حوکمی دروست]. ئارێنت بــەردەوام جەخت دەکاتــەوە، کە داتاشینی بیروڕای دروست و جێباوەڕ پێویستی بە فەزای گشتی هەیە، کە تێیدا تاکەکان دەتوانن تێڕوانینی خۆیان لە رێگەی پرۆسەی گفتوگۆ و رۆشنگەرانەی کەسانی بەرامبەرەوە تاقیبکەنەوە و بپاڵێون، بەڵام ئارێنت بە تەواوی دژی ئەو ئایدیایەیە کە پێویستە بیروڕاکان بە پێوەری حەقیقەت هەڵسەنگێنرێن، یان گفتوگۆ پێویستە بە بەپێی پێوەری زانستی وردی جێباوەڕی رێنمایی بکرێت. بە بۆچوونی ئارێنت حەقیقەت سەر بە بواری ناسینەوە، بواری لۆژیک، بیرکاری و زانستی زۆر وردە و بــەردەوام ڕەگەزێکی ناچارکەرانەی لەگەڵدایە، چونکە رێ لە گفتوگۆ دەگرێت و پێویستە هەموو تاکێک کە خاوەنی هێزی عەقڵانی خۆیەتی، پەسەندی بکات. لە بەرامبەر فرەیی بیروڕا، حەقیقەت جەوهەرێکی زۆرەملێیانەی هەیە: رێککەوتنی گشتی دەخوازێت، مەودایەکی کەم بۆ جوڵەی عەقڵی ئازاد دەهێڵێتەوە، جیاوازی تێڕوانینەکان لەناودەبات و دەوڵەمەندی گفتوگۆی مرۆیی کەم دەکاتەوە. لەمڕووەوە حەقیقەت دژە سیاسییە، چونکە لەڕێگەی لەناوبردنی گفتوگۆ و هەمەجۆرییەوە خودی بنەمای ژیانی سیاسی لەناو دەبات. وەک ئەوەی ئارێنت دەنوسێت "گرفتەکە ئەوەیە، حەقیقەتی واقیع، هاوشێوەی ئەو حەقیقەتانەی

ماون، بە شێوەیەکی باڵادەستانە خواستی پەسەندکردنی هەیە و ڕێ لە گفتوگۆ دەگرێت؛ هەروەها گفتوگۆ جەوهەری ژیانی سیاسی پێکدەهێنێت. ئەگەر لەڕووی سیاسییەوە لەو شێوازانەی بیرکردنەوە و پەیوەندیی بڕوانین کە لەگەڵ حەقیقەت مامەڵە دەکەن، هەژمونین؛ ئەوان بیروڕای کەسانی تر لەبەرچاو ناگرن، ئەمە لە کاتێکدا لەبەرچاوگرتنی بیروڕای کەسانیتر تایبەتمەندی تێکڕای فیکری سیاسییە بە واتای زۆر ورد." Between [Past and Future, 241

ئـەوەی ئارێنت هانی دەدات بۆ بەرگریکردن لە بۆچوون (بیرورا)، تەنیا ئەوە نییە کە حەقیقەت جێگەیەک بۆ دیبەیت یان دژایەتی یان پەسەندکردن ناهێڵێتەوە، بەڵکو ئەو باوەڕەیشییەتی کە هێزی بیرکردنەوەی ئێمە تەنیا لە گۆڕەپانێکی گفتوگۆدا دەتوانێت دەربکەوێت. ئارێنت پشت بەم وتەیەی کانت دەبەستێت، کە "ئەو هێزە دەرەکییەی مرۆڤ لە ئازادی دەرخستنی گشتیی بیروڕاکانی بێبەش بکات، لە هەمانکاتدا لە ئازادی بیرکردنەوەیش بێبەشی دەکات." ئارێنت جەخت لەسەر ئەو واقیعییەتە دەکاتەوە کە بە بۆچوونی ئەو تاکە گەرەنتی دروستی بیرکردنەوەی ئێمەیە، واتە "ئێمە کاتێك لەگەڵ کەسانی تردا بیردەکەینەوە، لە ڕێگەی دەربڕینەوە بیرکردنەوەکانمان بۆ ئەوان دەگوازینەوە، بە هەمانشێوە ئەوانیش بیرکردنەوەکانیان بۆ ئێمە دەگـوازنـەوە." [Between Past and Future, 234-5 هەروەها ئارێنت

ئەم وتەیەی (مادیسۆن Madison) بۆ ئێمە دەگوازێتەوە "عەقڵی مرۆڤ، هەر وەك مرۆڤ خۆی، کاتێک بە تەنیایی دەمێنێتەوە ترسنۆک و خۆپارێزە، بەڵام کاتێك لەگەڵ چەند کەسێکیتردا کۆدەبێتەوە، هەست بە دڵنیایی و باوەڕبەخۆبوون دەکات." [Between Past and Future, 234]

پشت بەستن بە کانت و مادیسۆن مانای پشتیوانیکردنە لە هێز و پێگەی بیروڕا لە بەرامبەر ئەو دەستە لە بیرمەنداندا (هەر لە ئەفلاتونەوە تا هۆبز)، کە پێیانوابوو بیروڕا (بۆچوون) تەنیا وەهمێکە و هیچیتر، یان تێگەیشتنێکی ناڕوون و ناتەواوە لە حەقیقەت. بە بۆچوونی ئارێنت بیروڕا فۆڕمێکی کەموکورتی مەعریفە نییە، کە پێویستە لێی تێپەڕین یان هەر کە تاک حەقیقەتی بەدەست هێنا، ئیدی فەرامۆش بکرێت، بەڵکو فۆڕمێکی جیاواز لە مەعریفەیە کە لە ناخی راوێژی بەکۆمەڵەوە دروست دەبێت و پێویستی بە بەکارهێنانی خەیاڵ و توانای بیرکردنەوەی (نواندنەکاری)یە. لە راستیدا، هاوڵاتیان بە راوێژی بە کۆمەڵ و سەرقاڵبوون بە (بیرکردنەوەی نواندنەوەکاری)ـیەوە، دەتوانن بیروڕایەک پێکبێنن و بانگەشەی دروستیی ئینتەرسوبێکتیڤیانە بکەن. گرنگە جەخت لەسەر ئەو خاڵە بکەینەوە کە ئارێنت نایەوێت هەوڵی فەیلەسوفەکان بۆ دۆزینەوەی پێوەرە گشتییەکان یان رەهایی مەعریفە و ناسین رەتبکاتەوە، بەڵکو دەیەوێت مەیلی ئەوان بۆ سەپاندنی ئەم پێوەرانە بەسەر بواری کاروباری مرۆییدا کۆنترۆڵ بکات، چونکە ئەم پێوەرانە رێژەییبوونی زاتی و فرەیی

ئەو لەناو دەبەن. سەپاندنی تاکە پێوەرێک یان پێوەرێکی ڕەها بەسەر پانتایی پراکسێسدا، پێویستی بە قایلکردنی کەسانی ترە دەرهـەق بە باشە ڕێژەییەکانی ئەم یان ئەو بیروڕا و زەرورەتی بەدەستهێنانی ڕای یارمەتیدەری ئەوان بەرامبەر پێشنیارێکی تایبەتی، یان بەدەستهێنانی ڕەزامەندی ئەوان لە بارەی سیاسەتێکی دیاریکراوەوە لەبەرچاو ناگرێت. لە ڕاستیدا بە بۆچوونی ئارێنت، سەپاندنی ئەم پێوەرە بەو واتایەیە کە ئیتر پێویست نییە تاکەکان حوکمی خۆیان بەکار بێنن، خەیاڵی خۆیان بەرفراوان بکەن یان (عەقڵی بەرفراوانبوو) پەرە پێبدەن، چونکە ئیتر پێویستیان بە راوێژی بە کۆمەڵ نییە. لەم بارەدا بەڵگەی ورد لە جیاتی باسی قایلکەر، دەبێتە تاکە فۆڕمی دیسکۆرسی پەسەندکراو.

ئێستا پێویستە ورد بینەوە و ئەو تێڕوانینە نەخەینە پاڵ ئارێنت، کە حەقیقەت هیچ ڕۆڵێکی پەسەندکراوی لە سیاسەت یان بـواری کاروباری مرۆییدا نییە. لە ڕاستیدا ئارێنت ئەوە پشتڕاست دەکاتەوە، کە "تێکڕای ڕاستییەکان -نەک تەنیا جۆرەکانی حەقیقەتی عەقڵانی، بەڵکو ڕاستییە واقیعییەکانیش– لە شێوازی دەرخستنی دروستیی خۆیاندا، دەکەونە بەرامبەر بـیـروڕاوە." [Between Past and Future, 239 چونکە تێکڕای ئەوانە پێکهاتەیەکی زۆرەملێییان لەخۆگرتووە. بەڵام ئارێنت سەرقاڵی دەرەنجامە نەرێنییەکانی حەقیقەتی عەقڵانییە ئـەگـەر لـە فـەزای سیاسەت و راوێـژی

بەکۆمەڵدا بەکاربهێنرێت، لە کاتێکدا بەرگری دەکات لە گرنگیی حەقیقەتی واقیعی بۆ پاراستنی شیکاری وردی رابردوو و بۆ خودی کۆبوونەوە سیاسییەکان. ئارێنت دەنوسێت حەقیقەتی واقیعی "بەردەوام پەیوەندی بە کەسانی ترەوە هەیە: بەو رووداو و هەلومەرجانەوە، کە کۆمەڵێک تاک تێیدا بەشدارن؛ بەپێی شایەتحاڵەکان دەسەلمێنرێت و پشت بە شایەتیدان دەبەستێت... ئەمە لەڕووی جەوهەرییەوە سیاسییە." لەسەر ئەم بنەمایە ئەو ئەنجامە بەدەست دێت، کە "فاکتەکان و بیروڕا، هەرچەندە پێویستە دوور لە یەکتر رابگیرێن، بەڵام لە بەرامبەر یەکتر نین؛ ئەوان سەر بە بوارێکن. فاکتەکان، بیروڕاکان پێکدێنن؛ هەروەها بیروڕاکان، کە لە بەرژەوەندی و سۆزە جیاوازەکانەوە سەرچاوەیان گرتووە، لەوانەیە بەشێوەیەکی بەرفراوان جیاواز لە یەکتری بن و لە هەمان کاتیشدا پەسەندکراو بن، مادام پارێزگاری لە حەقیقەتی واقیعی (Factual truth) دەکەن. ئازادی بیروڕا گاڵتەجارانەیە ئەگەر زانیارییەکانی حەقیقەتی واقیعی گەرەنتی نەکرێن و خودی فاکتەکان جێی باس بن. بە واتایەکی تر، حەقیقەتی واقیعی، بیرکردنەوەی سیاسی پێکدێنێت، راست بەو شێوەیەی حەقیقەتی عەقڵانی، فۆڕم بە گریمانەی فەلسەفی دەبەخشێت."
[Between Past and Future, 238

بەمشێوەیە پەیوەندی نێوان فاکتەکان و بیروڕاکان پەیوەندییەکی پێویستیی دوو لایەنەیە: ئەگەر بیروڕا لەسەر

بنەمای زانیاری ڕاست و دەستڕاگەیشتنی ئازادانە نەبێت بە تێکڕای فاکتە پەیوەندیدارەکان، ئەوا بە دڵنیاییەوە ناتوانێت بانگەشەی هیچ دروستییەك بکات، خۆ ئەگەر پشت بە خەیاڵ و خۆفدریودان یان درۆ ببەستێت، ئەگەری دیبەیت و باس و بەڵگەهێنانەوەی حەقیقی بەجێگیری نامێنێتەوە. لەبەرئەوە هەم حەقیقەتی واقیعی و هەم نەریتی گشتی ڕاستگۆیی بۆ داتاشینی بیروڕای ڕاست و کراوەی دیبەیتی سیاسی، پێگەیەکی بنچینەییان هەیە. بێجگە لەوە ئەگەر ئەزموونی ڕابردوو بە درۆی ڕێکخراو (organized lying) لەناو بچێت، یان بە هەوڵدان بۆ دووبارە نووسینەوەی مێژوو بەلاڕێدا ببرێت، ژیانی سیاسی لە یەکێك لە پێکهاتە زاتی و جێگیرەکانی خۆی بێبەش دەبێت. بە کورتی هەم حەقیقەتی واقیعی و هەم ڕاستگۆیی بۆ ژیانی سیاسی بنچینەن، چونکە یەکەمیان ڕێگە بە دیبەیت و دژایەتی نادات، لە کاتێکدا دووەم لەسەر ئەو بنەمایە کارا دەبێت. لەبەرئەوە پێویستە وەها لە بەرگری ئارێنت لە بیروڕا تێبگەین کە بەرگرییە لە ڕاوێژی سیاسی و ئەو ڕۆڵەی کە قایلکردن و گفتوگۆ دەیگێڕن لە تێکڕای کاروبارە کاریگەرەکان لەسەر کۆبونەوەی سیاسی. لە بەرامبەردا ئەفلاتون و هۆبز، کە ڕۆڵی بیروڕایان لە کاروباری سیاسیدا بە کەم وەرگرتووە، بەها و گرنگیی دیبەیتی سیاسی و ڕاوێژ و قایلکردن وەلا دەنێن و لە ئەنجامدا سیاسەتێک کە دژایەتی و فرەیی بیروڕا پەسەند دەکات، سەرلەنوێ جەختی لەسەر دەکرێتەوە.

6

تێگەیشتنی ئارێنت لە هاوڵاتی بوون

لەم بەشەی کۆتاییدا دەمەوێت لە دوو رووەوە تێگەیشتنی ئارێنت لەبارەی هاوڵاتی بوونەوە دابڕێژمەوە: (1) فەزای گشتی و (2) بکەری سیاسی و کۆ-شوناس؛ هەروەها دەمەوێت جەخت لەسەر رۆڵی تێگەیشتنی ئارێنت لە تیۆری هاوڵاتیبوونی دیموکراتی بکەمەوە.

1.6. هاوڵاتیبوون و فەزای گشتی

بە بۆچوونی ئارێنت فەزای گشتی لە دوو رەهەندی جیاواز و لە هەمانکاتدا پەیوەندیدار بە یەکەوە پێکدێت. یەکەمیان فەزای دەرکەوتن، فەزای ئازادی و یەکسانیی سیاسی، کە ئەو کاتە دێتە ئاراوە کە هاوڵاتیان بە شێوەیەکی هەماهەنگ و بە کۆمەڵ، لە رێگەی وتە و قایلبوونەوە کردە دەنوێنن. دووەمیان جیهانی هاوبەشە، جیهانی هاوبەش و گشتیی دروستکراوەکان، دامەزراوە و رێکخراوەکان، کە ئێمە لە سروشت جیادەکەنەوە و زەمینەیەکی تاڕادەیەك جێگیر بۆ چالاکییەکانمان دابیندەکات. هەردوو رەهەندەکە بۆ کردەوەی هاوڵاتیان بنچینەیین؛ یەکەم فەزایەک دەڕەخسێنێت کە هاوڵاتی تێیدا دەتوانێت خۆی بکاتەوە و دەربکەوێت، دووەم زەمینەیەکی پایەدار دەڕەخسێنێت، کە فەزا گشتییەکانی کردە و راوێژ دەتوانن لێیەوە دروست بن، بە بۆچوونی ئارێنت چالاککردنەوەی هاوڵاتیبوون لە جیهانی مۆدێرندا هەم بە بەدەستهێنانەوەی جیهانێکی هاوبەش و گشتییەوە گرێ دراوە، هەم بە رەخساندنی فەزای

جۆراوجۆری دەرکەوتنەوە، کە تێیاندا تاکەکان دەتوانن شوناسی خۆیان ئاشکرا بکەن و پەیوەندی بەرامبەر و یەکگرتوو دروست بکەن.

بە شێوەیەکی گشتی، لە تێگەیشتنی ئارێنتدا بۆ هاوڵاتیبوون، سێ تایبەتمەندی فەزای گشتی و فەزای سیاسەت رۆڵی سەرەکیان هەیە. یەکەم چۆنێتی داتاشین یان بنیاتنانی هاوڵاتیبوون؛ دووەم چۆنێتی فەزای هاوڵاتیبوون؛ سێیەم جیاوازی نێوان بەرژەوەندییە گشتی و تایبەتییەکان.

ئارێنت لەبارەی تایبەتمەندیی یەکەمەوە، بەردەوام جەخت لەسەر دەستکردبوونی ژیانی گشتی و چالاکییە سیاسییەکان بەشێوەیەکی گشتی دەکاتەوە، واتا ئەو واقیعییەتەی کە ئەوانە دەستکرد و بنیاتنراوی مرۆڤن و داتاشراون، بەم واتایە سروشتی یان پێدراوی ئامادە نین. ئارێنت بۆ ئەم دەستکردییە بەداخ نییە، بەڵکو بەمایەی خۆشحاڵی دەزانێت. بە بۆچوونی ئارێنت سیاسەت دەرەنجامی لایەنگریی سروشتی یان هاتنەدی تایبەتمەندی زاتی سروشتیی مرۆڤایەتی نییە، بەڵکو دەستکەوتی کولتوریی نەزمی یەکەم و سەرەتاییە، کە ئەو توانایە بە تاکەکان دەبەخشێت لە پێویستییەکانی ژیان تێپەڕن و جیهانێک دروستبکەن تێیدا کردە و دیبەیتی سیاسی ئازاد بتوانێت گەشە بکات.

جەختکردنەوە لەسەر دەستکردبوونی سیاسەت چەند ئەنجامێکی گرنگی هەیە. بۆ نموونە ئارێنت جەخت

لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە بنەمای یەکسانیی سیاسی پشت بە تیۆری مافی سروشتی یان مەرجێکی سروشتی، کە بەر لە بنیاتنانی بواری سیاسییە، نابەستێت، بەڵکو تایبەتمەندی هاوڵاتیبوونێکە، کە تاکەکان لەگەڵ چوونە ناو فەزای گشتی بەدەستی دێنن و تەنیا بە دامەزراوە سیاسییە دیموکراتەکان دەتوانرێت گەرەنتی بکرێت.

ئەنجامێکیتری جەختکردنەوەی ئارێنت لەسەر دەستکردبوونی ژیانی سیاسی، لە دژایەتیکردنیدا دەردەکەوێت بۆ پاساوی هەموو ئەو ڕێباز نیو-رۆمانیتزمیانەی کە نەتەوە و شوناسی نەتەوەیی دەکەن بە بنەمای کۆمەڵایەتی سیاسی. ئارێنت پێیوابوو، شوناسی نەتەوەیی یان مەزهەبی یان نەژادی پەیوەندی بە شوناسی تاک وەک هاوڵاتییەوە نییە و هەرگیز نابێت ببێتە بنەمای هاوڵاتیبوون لە جڤاتی سیاسیدا.

جەختکردنەوەی ئارێنت لەسەر چۆنێتییە فۆڕماڵەکانی هاوڵاتیبوون، هەڵویستی ئەوی دوورخستەوە لە هەڵوێستی لایەنگرانی بەشداریی سیاسی لە دەیەی 1960دا، کە لە چوارچێوەی بەدەستهێنانەوەی هەستی دۆستایەتیی نزیک، گەرموگوڕی و رەسەنایەتیدا لێیاندەنڕوانی. بە بۆچوونی ئارێنت بەشداریی سیاسی گرنگە، چونکە توانای یەکگرتوویی نێوان هاوڵاتیان دەڕەخسێنێت. بەڵام ئارێنت بانگەشەی ئەوەی دەکرد، کە پەیوەندییە دۆستایەتییە نزیک و گەرموگوڕەکان هەرگیز ناتوانن ببن بە سیاسی، چونکە دەرخەری جێگرە

دەروونناسییەکانن بۆ لەدەستدانی جیهان هاوبەش. تاکە پەیوەندییە حەقیقییە سیاسییەکان پەیوەندی دۆستایەتی مەدەنی و هاوپشتیین، چونکە خواستی سیاسییان هەیە و گەڕانەوە بۆ جیهان دەپارێزن. لەبەرئەوە بە بۆچوونی ئارێنت مەترسی هەوڵدان بۆ بەدەستهێنانەوەی هەستی دۆستایەتی نزیک، گەرموگوڕی، ڕەسانەیەتی و هەستی بە کۆمەڵ، لەوەدایە کە تاکەکەس بەها گشتییە نا-تایبەتەکان، دۆستایەتی مەدەنی و هاوپشتیی لە دەستدەدات.

دووەم تایبەتمەندی، کە ئارێنت جەختی لەسەر کردووەتەوە، پەیوەندی بە چۆنێتی فەزای گشتیی ژیانەوە هەیە، ئەمەیش بەپێی ئەو واقیعییەتەی کە چالاکییە سیاسییەکان لە فەزای گشتیدان و هاوڵاتیان دەتوانن یەکتر ببینن، بیروڕا ئاڵوگۆڕ بکەن و لەبارەی جیاوازییەکانیانەوە گفتوگۆ بکەن و بە کۆمەڵ ڕێگەچارەیەک بۆ کێشەکانی خۆیان بدۆزنەوە. بە بۆچوونی ئارێنت سیاسەت پەیوەندیی بە پشکداری هاوڵاتیان لە جیهان و فەزایەکی هاوبەشی دەرکەوتنەوە هەیە، بۆ ئەوەی نیگەرانییە گشتییەکان بتوانن لە ڕوانگە جیاجیاکانەوە دەربڕدرێن. بە بۆچوونی ئارێنت، ئەوە بەس نییە کۆمەڵێک تاکەکەسی تایبەتمان هەبێت و جیاجیا و نەناسراو بەپێی بیروڕا تایبەتەکانیان ڕای خۆیان دەربڕن، بەڵکو ئەم تاکانە دەبێت بتوانن یەکتر ببینن و لەگەڵ یەکتر بدوێن، لە فەزای گشتی- سیاسیدا یەکتر

ببینن بۆ ئەوەی جیاوازەییەکانیان و خاڵە هاوبەشەکانیان دەرکەون و ببێتە جێی گفتوگۆی دیموکراتی.

چەمکی فەزای گشتی یارمەتیمان دەدات، تێبگەین چـۆن دەکـرێـت رای گشتی دروستببێت، کە نە لە پەسەندکردنی تایبەتی و کەسیانە و نە لە بیروڕای کۆمەڵدا، کورت بکرێتەوە. ئارێنت خۆی متمانەی بە چەمکی (رای گشتی) نەبوو، چونکە ئەم چەمکە دەربڕی کۆدەنگی کوێرانەی جەماوەرە. بە بۆچوونی ئارێنت رای نوێنەرایەتی تەنیا لە بارێکدا دروستدەبێت، کە هاوڵاتیان لە فەزای گشتیدا رووبەڕووی یەکتر ببنەوە و لە ئەنجامدا بتوانن بابەتێک لە چەند گۆشەنیگایەکەوە لێکبدەنەوە، تێڕوانینەکانیان هەموار بکەنەوە و ئاسۆی خۆیان بەرفراوان بکەن بۆ ئەوەی کەسانیتر بەشداربن. ئارێنت بانگەشەی ئەوە دەکات، کە بیروڕا سیاسییەکان هەرگیز ناتوانن بە شێوەیەکی تایبەتی دروست بن، بەڵکو تەنیا لە زەمینەی گشتیدا باس و گفتوگۆ فۆڕم وەردەگـرن، تاقیدەکرێنەوە و پەرە دەسێنن.

جەختکردنەوەیەکی تری ئارێنت لەسەر چۆنێتی فـەزای سیاسی پەیوەندی بەو پرسیارەوە هەیە کە کۆمەڵێک لە تاکە جیاوازەکان چۆن دەتوانن یەکبگرن و جڤاتێکی سیاسی پێکبێنن. بە بۆچوونی ئارێنت یەکێتییەک، کە دەتوانرێت لە جڤاتی سیاسیدا بەدەست بێت، نە ئەنجامی پەیوەندی مەزهەبی یان نەتەوەییە، نە ڕوخساری سیستەمێکی بەهای هاوبەش، بەڵکو دەکرێت

ئەم یەکێتییە، لە فەزای گشتی و کۆمەڵێک لە دامەزراوە سیاسی و پیشەییەکاندا بە هاوبەشی بەدەست بێت، بە هۆی ئەو کردەوە و چالاکیانەی کە تایبەتمەندی ئەو فەزا و دامەزراوانەیە.

یەکێکیتر لە تێگەیشتنەکانی ئارێنت لە چۆنێتی فەزای سیاسەت ئەوەیە، لەبەرئەوەی سیاسەت چالاکییەکی گشتییە، مومکین نییە کەسێک بەشێک لەو بێت، بێ ئـەوەی بە واتایەک لە فـەزای گشتیدا ئامادەبوونی هەبێت. تیشکخستنە سەر سیاسەت واتای بەشداریی چالاکانەیە لە دیبەیتە گشتییە جۆراوجۆرەکاندا، کە تێیاندا بڕیاری کاریگەر لەسەر کۆمەڵ دەدرێـن. بەمشێوەیە جەختکردنەوەی ئارێنت لەسەر گرنگی بەشداری راستەوخۆ لە سیاسەتدا لەسەر ئەم ئایدیایە بنیات نراوە: لەبەرئەوەی سیاسەت شتێکە پێویستی بە شوێنێکە لە جیهاندا و تەنیا دەتوانێت لە فەزای گشتیدا روو بدات، بۆیە ئەگەر تاک لەم فەزایەدا ئامادە نەبێت، لە بنچینەدا دەرگیری سیاسەت نییە.

ئەم تێگەیشتنە گشتییە یان جیهان-تەوەر (world-centered)ـە بۆ سیاسەت، لە ژێـر ئـەو کۆمەڵە تایبەتمەندییەی سێیەمدایە کە ئارێنت جەختی لەسەر کردووەتەوە، واتا جیاوازی نێوان بەرژەوەندیی گشتی و بەرژەوەندیی تایبەتی. بە بۆچوونی ئارێنت چالاکیی سیاسی ئامرازێک نییە بۆ ئامانجێک، بەڵکو خۆی ئامانجە؛ تاک بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی خۆشگوزەرانی خۆی

کاری سیاسی ناکات، بەڵکو ئەم کارە بۆ هێنانەدی ئەو بنەمایانە ئەنجام دەدات کە خودی ژیانی سیاسین، لەو بنەمایانەش: ئازادی، یەکسانی، دادپەروەری و هاوپشتی. ئارێنت لە وتارێکی دواتردا بە ناوی (مافە گشتییەکان و بەرژەوەندییە تایبەتییەکان) Public Rights and Private Interests] باس لە جیاوازی نێوان ژیانی تاک لە پلەی تاکێتیدا و ژیانی ئەو لە پلەی هاوڵاتیبووندا دەکات، واتا جیاوازی نێوان ژیانێک کە تاک بە تەنیایی بەسەری دەبـات و ژیانێک کە بە هاوبەشی لەگەڵ کەسانیتر بەسەری دەبات. ئارێنت ئەرگومێنتی ئەوە دێنێتەوە، کە بەرژەوەندیی گشتی ئێمە لە پلەی هاوڵاتیبووندا بە تەواوی جیاوازە لە بەرژەوەندیی تایبەتی ئێمە لە پلەی تاکدا. بەرژەوەندیی گشتی کۆی بەرژەوەندیی تایبەتی نییە، گەورەترین دەرچەی هاوبەشی ئەوانیش نییە و تەنانەت کۆی بەرژەوەندییە کەسییە رۆشنگەرەکانیش نییە. لە راستیدا بەرژەوەندیی گشتی پەیوەندییەکی ئەوتۆی بە بەرژەوەندیی تایبەتی ئێمەوە نییە، چونکە پەیوەندی بە جیهانێکەوە هەیە، کە سەرووتر لە خودێتییە و بەر لە لەدایکبوونی ئێمە بوونی هەبووە و دوای مردنی ئێمەش بوونی دەبێت. جیهانێک کە لە چالاکی و دامەزراوە ئامانجدارە تایبەتییەکانی خۆیدا، کە لەوانەیە زیاتر لەگەڵ بەرژەوەندیی ماوەکورت و تایبەتی ئێمە دژیەک بێت، بەرجەستە دەبێت. لەبەرئەوە بەرژەوەندی گشتی ئاماژەیە بەو جیهانە گشتییەی کە ئێمە لە پلەی

هاوڵاتیبووندا تێیاندا هاوبەشین و تەنیا بە تێپەڕین لە بەرژەوەندی تایبەتی خۆمان دەتوانین بەدوایاندا بڕۆین و لێیان بەهرەمەند بین.

2.6. هاوڵاتیبوون، ئامڕاز، کۆشوناس

بەشدارییەکانی ئارێنت لە بە چەمککردنی هاوڵاتیبووندا، باشترین خاڵی دەستپێکە بۆ تیشکخستنەسەر بابەتی دروستبوونی کۆشوناس و بابەتی هەلومەرجی بەکارهێنانی ئامڕازی سیاسی کاریگەر.

گرنگە سەرنج لە یەکەمین خاڵی ئەم بۆچوونەی سەرەوە بدەین، چونکە یەکێک لە بابەتە بنچینەییە جێباسەکان لە دیبەیتی سیاسیدا دروستکردنی کۆشوناسە. واتە (ئێمە)یەک، کە دەتوانین لە کاتی رووبەڕووبوونەوە لەگەڵ بابەتی بڕیاردان و هەڵبژاردن لە نێوان چەند شێوازێکی کردەدا، پشتی پێببەستین. جا لەبەرئەوەی لە گفتوگۆی سیاسیدا بەردەوام لە بارەی شێوازە مومکینەکانی کردەوە، بۆچوونی جیاوازی لە ئارادایە، بۆیە شوناسی (ئێمە)یەک کە بڕیارە لە رێگەی شێوازێکی تایبەتیی کردەوە دروستبکرێت، دەبێتە پرسێکی سەرەکی. لە راستیدا کاتێك باسی ئەم یان ئەو شێوازەی کردە دەکەین، ئەوا بانگەشەیەک لەلایەن (ئێمە)یەکەوە دەخەینەڕوو کە لە ڕێگەیەوە فۆڕمێکی تایبەتی کۆ-شوناس دروستدەکەین. لەمڕووەوە کردەی سیاسی و گفتوگۆی سیاسی لە داتاشینی کۆ-شوناسدا رۆڵی سەرەکییان هەیە.

بەڵام ئەم پرۆسەیەی داتاشینی شوناس، هەرگیز جارێک و بۆ هەمیشە نییە و هەرگیز بێ کێشە نییە، بەڵکو پرۆسەیەکە لە گفتوگۆی سەرلەنوێ و بەردەوام و گەڕانی پەیوەندیدارە، پرۆسەیەک تێیدا بکەران تێگەیشتنی ناتەبا لـەبـارەی شوناسی کەلتوری و سیاسییەوە دەردەبڕن و بەرگریان لێدەکەن. بەشداریی ئارێنت لە بەچەمککردنی هاوڵاتیبووندا، بە تایبەتی لەم پانتاییەدا گرنگە، چونکە هەلومەرجی کۆ-شوناسەکان دەردەبڕێت. ئەگەر هاوڵاتیبوون وەك پرۆسەی راوێژی چالاکانە لەبارەی شوناسە ناتەباکانەوە لەقەڵەم بدەین، ئەوا بەهاکەی وا لە توانای بەرپاکردنی کۆمەڵێک فۆڕم کۆ-شوناسدا کە دەتوانرێت ببنە مۆدێلی گفتوگۆ و پەسەندکردنی دیموکراتی.

لەگەڵ رەچاو کردنی دووەمین بابەتدا، کە پەیوەندی بە پرسیاری ئامرازی سیاسییەوە هەیە، گرنگە جەخت لەسەر ئەو پەیوەندییە بکەینەوە کە ئارێنت لە نێوان کـردەی سیاسی وەک دەستێوەردانێکی چالاکانەی هاوڵاتیان لە پانتایی گشتی و تاقیکردنەوەی ئامڕازی سیاسی کاریگەردا بەرپای دەکات. ئەم پەیوەندییەی نێوان کردە و ئامراز یەکێکە لە دەستکەوتە سەرەکییەکانی بەشداری چەمکسازانەی ئارێنت بۆ هاوڵاتیبوون. بە بۆچوونی ئارێنت دەستێوەردانی چالاکانەی هاوڵاتیان لە دیاریکردنی کاروباری کۆمەڵەکەیان نەک تەنیا ئەزموونی ئازادیی گشتی و بەختەوەریی گشتییان بۆ دەڕەخسێنێت،

بەڵکو هەستی بکەر و ئامرازی سیاسییش بەوان دەبەخشێت؛ بە دەربڕینی تۆماس جیفرسۆن، هەستی "بەشداریکردن لە حکومەتدا." بە بۆچوونی ئارێنت تەنیا بەشداری لە دەسەڵاتدا، کە لە دەستێوەردانی مەدەنی و راوێـژی بە کۆمەڵەوە سەرچاوە دەگرێت، دەتوانێت ئەو هەستە بە هەموو هاوڵاتییەک ببەخشێت کە بکەرێکی سیاسیی کاریگەرە. رەخنەکانی ئارێنت لە نوێنەرایەتیی سیاسی پێویستە لە چوارچێوەی ئەم بابەتەدا لێی تێبگەین. ئارێنت پێیوابوو نوێنەرایەتی وەك جێگرەوەیەکی دەستێوەردانی راستەوخۆی هاوڵاتیان، ئینجا وەك ئامرازێک کە لە رێگەیەوە جیاوازی نێوان دەسـەڵاتـداران و شوێنکەوتووانیان سەرلەنوێ خۆی دەنوێنێتەوە، توانیویەتی زیاتر خۆی بچەسپێنێت. ئارێنت لە جیاتی سیستمی نوێنەرایەتیی پشتبەستوو بە پارتە بیرۆکراتەکان و پێکهاتەی حکومەت، جۆرێک سیستمی فیدراڵی ڕاوێژکاری]سیستەمی شوراکان پێشنیار دەکات، کە لەو رێگەیەوە هاوڵاتیان دەیانتوانی بە شێوەیەکی کاریگەر کاروباری سیاسی خۆیان دیاریبکەن. بە بۆچوونی ئارێنت، تەنیا لە رێگەی بەشداریی سیاسی راستەوخۆوە، واتا لەڕێگەی کردەی هاوبەش و راوێژی بەکۆمەڵەوە، دەتوانین سەرلەنوێ هاوڵاتیبوون کارابکەینەوە و بکەری سیاسیی کاریگەر بهێنینەوە سەر شانۆ.

- بەرهەمەکانی هانا ئارێنت:

- Der Liebesbegriff bei Augustin. Berlin: Julius Springer Verlag, 1929. Translation as Love and Saint Augustine, with an interpretive essay by Joanna V. Scott and Judith C. Stark. Chicago: University of Chicago Press, 1996.
- Rahel Varnhagen: The Life of a Jewish Woman. Revised edition translated into English by Richard and Clara Winston. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1974. Critical edition edited by Liliane Weissberg. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1997.
- The Origins of Totalitarianism. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1951. Third edition with new prefaces, 1973.
- The Human Condition. Chicago: University of Chicago Press, 1958.
- Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil. New York: Viking Press, 1963. Revised and enlarged edition, 1965.
- On Revolution. New York: Viking Press, 1963. Revised second edition, 1965.
- Between Past and Future. New York: Viking Press, 1961. Revised edition, 1968.
- Men in Dark Times. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1968.
- On Violence. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1970.
- Crises of the Republic. New York: Harcourt Brace

Jovanovich, 1972.
- The Jew as Pariah. Edited and with an introduction by Ron H. Feldman. New York: Grove Press, 1978.
- The Jewish Writings. Edited by Jerome Kohn and Ron H. Feldman. New York: Schocken Books, 2007.
- The Life of the Mind. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1978.
- Lectures on Kant's Political Philosophy. Edited and with an interpretive essay by Ronald Beiner. Chicago: University of Chicago Press, 1982.
- Essays in Understanding: 1930–1954. Edited and with an introduction by Jerome Kohn. New York: Harcourt Brace & Company, 1994.
- Responsibility and Judgment. Edited and with an introduction by Jerome Kohn. New York: Schocken Books, 2003.
- The Promise of Politics. Edited and with an introduction by Jerome Kohn. New York: Schocken Books, 2005.
- Hannah Arendt: The Recovery of the Public World. Edited by Melvyn A. Hill. New York: St. Martin's Press, 1979.
- “Understanding and Politics.” Partisan Review, vol. 20, no. 4 (July–August 1953): 377–92. Reprinted in Essays in Understanding: 1930–1954.
- “Personal Responsibility under Dictatorship.” The Listener, (6 August 1964): 185–205. Reprinted in Responsibility and Judgment.

- “Thinking and Moral Considerations: A Lecture.” Social Research, 38(3) (Autumn 1971): 417–46. Reprinted in Social Research, 51(1) (Spring 1984): 7–37, and in Responsibility and Judgment.
- “Public Rights and Private Interests.” In M. Mooney and F. Stuber, eds., Small Comforts for Hard Times: Humanists on Public Policy. New York: Columbia University Press, 1977.

- **بەرهەمە لاوەکییەکانی هانا ئارێنت:**

- Aschheim, S., ed., 2001, Hannah Arendt in Jerusalem, Berkeley: University of California Press.
- Baehr, P., 2010, Hannah Arendt, Totalitarianism, and the Social Sciences, Stanford: Stanford University Press.
- Barnouw, D., 1990, Visible Spaces: Hannah Arendt and the German-Jewish Experience, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Benhabib, S., 1996, The Reluctant Modernism of Hannah Arendt, London: Sage Publications.
- –––, 2003, The Reluctant Modernism of Hannah Arendt. New Edition with a New Preface and an Appendix, New York: Rowman and Littlefield Publishers.
- ––– (ed.), 2010, Politics in Dark Times: Encounters with Hannah Arendt, Cambridge: Cambridge University Press.
- Berkowitz, R., Keenan, T. and Katz, J., eds., 2009,

Thinking in Dark Times: Hannah Arendt on Ethics and Politics, New York: Fordham University Press.
- Bernauer, J., ed., 1987, Amor Mundi: Explorations in the Faith and Thought of Hannah Arendt, Dordrecht: Martinus Nijhoff.
- Bernstein, R., 1996, Hannah Arendt and the Jewish Question, Cambridge: Polity Press.
- Birmingham, P., 2006, Hannah Arendt and Human Rights: The Predicament of Common Responsibility, Bloomington: Indiana University Press.
- Bowen-Moore, P., 1989, Hannah Arendt's Philosophy of Natality, London: Macmillan.
- Bradshaw, L., 1989, Acting and Thinking: The Political Thought of Hannah Arendt, Toronto: University of Toronto Press.
- Calhoun, C. and McGowan, J., eds., 1997, Hannah Arendt and the Meaning of Politics, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Canovan, M., 1974, The Political Thought of Hannah Arendt, London: J. M. Dent.
- –––, 1992, Hannah Arendt: A Reinterpretation of Her Political Thought, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dietz, M., 2002, Turning Operations: Feminism, Arendt, and Politics, New York and London: Routledge.
- Disch, L., 1994, Hannah Arendt and the Limits of Philosophy, Ithaca: Cornell University Press.
- Dossa, S., 1988, The Public Realm and The Public

Self: The Political Theory of Hannah Arendt, Waterloo, Ontario: Wilfred Laurier University Press.
- Ettinger, E., 1995, Hannah Arendt/Martin Heidegger, New Haven, CT: Yale University Press.
- Gottsegen, M., 1993, The Political Thought of Hannah Arendt, Albany, NY: State University of New York Press.
- Hansen, P., 1993, Hannah Arendt: Politics, History and Citizenship, Cambridge: Polity Press.
- Hill, M., ed., 1979, Hannah Arendt: The Recovery of the Public World, New York: St. Martin's Press.
- Hinchman, L. and Hinchman, S., eds., 1994, Hannah Arendt: Critical Essays, Albany, NY: State University of New York Press.
- Honig, B., ed., 1995, Feminist Interpretations of Hannah Arendt, University Park, PA: Pennsylvania State University Press.
- Isaac, J., 1992, Arendt, Camus, and Modern Rebellion, New Haven, CT: Yale University Press.
- Kaplan, G. and Kessler, C., eds., 1989, Hannah Arendt: Thinking, Judging, Freedom, Sydney: Allen & Unwin.
- Kateb. G., 1984, Hannah Arendt: Politics, Conscience, Evil, Oxford: Martin Robertson.
- Kielmansegg, P., Mewes, H. and Glaser-Schmidt, E., eds., 1995, Hannah Arendt and Leo Strauss: German Emigrés and American Political Thought after World

War II, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kohn, J. and May, L., eds., 1996, Hannah Arendt: Twenty Years Later, Cambridge, MA: MIT Press.
- Kristeva, J., 2001, Hannah Arendt, New York: Columbia University Press.
- May, D., 1986, Hannah Arendt, Harmondsworth: Penguin Books.
- McGowan, J., 1998, Hannah Arendt: An Introduction, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Nedelsky, J., and Beiner, R., eds., 2001, Judgment, Imagination, and Politics: Themes from Kant and Arendt, New York: Rowman and Littlefield Publishers.
- Parekh, B., 1981, Hannah Arendt and the Search for a New Political Philosophy, London: Macmillan.
- Passerin d'Entrèves, M., 1994, The Political Philosophy of Hannah Arendt, New York and London: Routledge.
- Pitkin, H., 1998, The Attack of the Blob: Hannah Arendt's Concept of the Social, Chicago: University of Chicago Press.
- Ring, J., 1997, The Political Consequences of Thinking, Albany, NY: State University of New York Press.
- Taminiaux, J., 1997, The Thracian Maid and the Professional Thinker: Arendt and Heidegger, Albany, NY: State University of New York Press.
- Villa, D., 1996, Arendt and Heidegger: The Fate of the Political, Princeton: Princeton University Press.

- –––, 1999, Politics, Philosophy, Terror: Essays on the Thought of Hannah Arendt, Princeton: Princeton University Press.
- –––, ed., 2000, The Cambridge Companion to Hannah Arendt, Cambridge: Cambridge University Press.
- Watson, D., 1992, Hannah Arendt, London: Fontana Press.
- Whitfield, S., 1980, Into the Dark: Hannah Arendt and Totalitarianism, Philadelphia: Temple University Press.
- Wolin, S., 1977, "Hannah Arendt and the Ordinance of Time,"Social Research, 44(1): 91–105.
- Young-Bruehl, E., 1982, Hannah Arendt: For Love of the World, New Haven: Yale University Press. Second edition, 2004.
- –––, 2006, Why Arendt Matters, New Haven, CT: Yale University Press.

بەرهەمە چاپکراوەکانی دەزگای ئایدیا

ژ	ناوی بەرهەم	نووسەر	وەرگێڕ	ساڵی چاپ
1	ئاشنابوون بە ئەفلاتوون		ڕێباز مستەفا	2014
2	ئاشنابوون بە سپینۆزا		کۆمەڵێک نووسەر	2014
3	ئاشنابوون بە [illegible]		[illegible] مستەفا	2014
4	ئاشنابوون بە [illegible]		کۆمەڵێک نووسەر	2014
5	ئاشنابوون بە کارل پۆپەر		کۆمەڵێک نووسەر	2014
6	ئاشنابوون بە [illegible]		کۆمەڵێک نووسەر	2014
7	ئاشنابوون بە [illegible]		[illegible]	2014
8	ئاشنابوون بە [illegible]		ڕێباز مستەفا	2014
9	ئاشنابوون بە [illegible]		[illegible]	2014
10	ئاشنابوون بە جان جاک ڕۆسۆ		کۆمەڵێک نووسەر	2014
11	ئاشنابوون بە [illegible]		مستەفا [illegible]	2014
12	ئاشنابوون بە [illegible]		کۆمەڵێک نووسەر	2014
13	ئاشنابوون بە [illegible]		کۆمەڵێک نووسەر	2014
14	ئاشنابوون بە جۆن لۆک		[illegible]	2014
15	ئاشنابوون بە [illegible]		کۆمەڵێک نووسەر	2014
16	ئاشنابوون بە [illegible]		کۆمەڵێک نووسەر	2014
17	ئاشنابوون بە [illegible]		[illegible]	2014
18	ئاشنابوون بە [illegible]		کۆمەڵێک نووسەر	2014
19	[illegible]		[illegible]	2014
20	ئاشنابوون بە [illegible]		کۆمەڵێک نووسەر	2014
21	ئاشنابوون بە [illegible]		کۆمەڵێک نووسەر	2014
22	ئاشنابوون بە [illegible]		کۆمەڵێک نووسەر	2014

23	ئاشنابوون بە ئازەربایجان	لوقمان یووسف	2014
24	ئاشنابوون بە پزیشکی [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2014
25	ئاشنابوون بە عێراق	کۆمەڵێک نووسەر	2014
26	مەکۆی ئیسلامییەکانی کوردستان	ماجید خەلیل	2015
27	کۆبی سوور	[illegible] / فازیل حسێن [illegible] وەسیم	2014
28	سەفەران بۆ [illegible]	سیروان عەبدوڵڵا	2014
29	گەشتی [illegible]	سابیر عەبدوڵڵا کەریم	2014
30	پۆڵەندا	کۆمەڵێک نووسەر / [illegible]	2015
31	[illegible]	تاهیر حسێن [illegible]	2015
32	[illegible]	تاهیر حسێن ([illegible])	2015
33	[illegible]	[illegible] / [illegible]	2015
34	[illegible] و [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2015
35	[illegible]	ماجید خەلیل	2015
36	[illegible]	[illegible] / سابیر عەبدوڵڵا کەریم	2015
37	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2015
38	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2015
39	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2015
40	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2015
41	ئاشنابوون بە [illegible] 1	کۆمەڵێک نووسەر	2015

42	ئاشنابوون بە جیل دۆلوز 2	کۆمەڵێک نووسەر	2015
43	ئاشنابوون بە حەنا ئارێنت	کۆمەڵێک نووسەر	2015
44	ئاشنابوون بە هیگڵ	کۆمەڵێک نووسەر	2015
45	ئاشنابوون بە سارتەر	کۆمەڵێک نووسەر	2015
46	ئاشنابوون بە نیچە	کۆمەڵێک نووسەر	2015
47	ئاشنابوون بە ئەلتۆسێر	کۆمەڵێک نووسەر	2015
48	ئاشنابوون بە سلاڤۆی ژیژەک	کۆمەڵێک نووسەر	2015
49	ئاشنابوون بە مارکس 1	کۆمەڵێک نووسەر	2015
50	ئاشنابوون بە مارکس 2	کۆمەڵێک نووسەر	2015
51	ئاشنابوون بە مارکس 3	کۆمەڵێک نووسەر	2015
52	ئاشنابوون بە مارکس 4	کۆمەڵێک نووسەر	2015
53	ئاشنابوون بە مارکس 5	کۆمەڵێک نووسەر	2015
54	ئاشنابوون بە مارکس 6	کۆمەڵێک نووسەر	2015
55	ئاشنابوون بە مارکس 7	کۆمەڵێک نووسەر	2015
56	ئاشنابوون بە مارکس 8	جەلال حەمید	2015
57	بۆچی مارکس لە سەرحەق بوو	تێری ئیگڵتۆن / ڕێبوار محەمەد	2015
58	مرۆڤ لەگەڵ مرۆڤ	ڕۆبێرت بایەر / هۆشیار حەسەن	2015
59	ئاشنابوون بە فۆیرباخ	کۆمەڵێک نووسەر	2015
60	ئاشنابوون بە ئەنگلس	ڕێوا شاهۆ	2015
61	ئاشنابوون بە فرانز فانۆن	کۆمەڵێک نووسەر	2015
62	ئاشنابوون بە گرامشی 1	هۆشیار حەسەن	2015
63	ئاشنابوون بە گرامشی 2	ئەیوب عوسمان	2015
64	ئاشنابوون بە هۆبز	کۆمەڵێک نووسەر	2015
65	ئاشنابوون بە بێرکلی	کۆمەڵێک نووسەر	2015
66	ئاشنابوون بە هایدگەر 1	کۆمەڵێک نووسەر	2015

67	ئاشنابوون بە [illegible] 1	کۆمەڵێک نووسەر	2015
68	ئاشنابوون بە [illegible] 3	[illegible]	2015
69	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2015
70	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2015
71	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2015
72	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2015
73	ئاشنابوون بە [illegible] 1	کۆمەڵێک نووسەر	2015
74	ئاشنابوون بە [illegible] 2	کۆمەڵێک نووسەر	2015
75	ئاشنابوون بە [illegible] 3	کۆمەڵێک نووسەر	2015
76	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2015
77	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2015
78	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2015
79	[illegible]	[illegible] / [illegible]	2015
80	[illegible]	[illegible]	[illegible]
81	[illegible]	[illegible] / [illegible]	2014
82	[illegible]	[illegible]	2014
83	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2014

[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵە نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە سپینۆزا	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵە نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible] - [illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵە نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵە نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە بێرتراند راسڵ	کۆمەڵە نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	ب. [illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	ب. [illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە ئەفلاتوون	کۆمەڵە نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە رۆزا لۆکسەمبۆرگ	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە رۆزا لۆکسەمبۆرگ	کۆمەڵە نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
100	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
101	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
102	[illegible]	[illegible]	2014
103	[illegible]	[illegible]	[illegible]
104	[illegible]	[illegible]	2014

105	[illegible]	[illegible]	[illegible]
106	[illegible]	[illegible]	[illegible]
107	[illegible]	[illegible]	[illegible]
108	[illegible]	[illegible]	[illegible]
109	[illegible]	[illegible]	[illegible]
110	[illegible]	[illegible]	[illegible]
111	[illegible]	[illegible]	[illegible]
112	[illegible]	[illegible]	[illegible]
113	[illegible]	[illegible]	[illegible]
114	[illegible]	[illegible]	[illegible]
115	[illegible]	[illegible]	[illegible]
116	[illegible]	[illegible]	[illegible]
117	[illegible]	[illegible]	[illegible]

118	[illegible]	[illegible]	2014
119	[illegible]	[illegible]	2014
120	[illegible]	[illegible]	2014
121	[illegible]	[illegible]	2014
122	[illegible]	[illegible]	2014
123	[illegible]	[illegible]	2014
124	[illegible]	[illegible]	2014
125	[illegible]	[illegible]	2014
126	[illegible]	[illegible]	2014
127	[illegible]	[illegible]	2014
128	[illegible]	[illegible]	2014
129	[illegible]	[illegible]	2014
130	[illegible]	[illegible]	2014
131	[illegible]	[illegible]	2014
132	[illegible]	[illegible]	2014
133	[illegible]	[illegible]	2014
134	[illegible]	[illegible]	2014
135	[illegible]	[illegible]	2014

136	ژنێك لەناو سەردەستەی میلیشیاکاندا	دڵشاد محەمەد - هێمن تاهیر	2016
137	مارکس و رەخنەی سیاسەت	هاوار محەمەد	2016
138	لەبڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی رەنجدەرانی کوردستان	یوسف محەمەد بەرزنجی	2016
139	فەلسەفە لەئێستادا	دانا شوانی	2016
140	تیۆری زانینی زانستیيانە	دکتۆر حەمید عەزیز	2016
141	مارکس و ئازادی	دانا شوانی	2016
142	شرۆڤەی ئەفسانەی سیزیف	ئیسماعیل ئیسماعیل زادە	2016
143	سەلەفییەت لەکوردستانی ئێران	ماجد خەلیل	2016
144	هەژموونی نەوت	سۆران عەلی	2016
145	دەوڵەت	سمکۆ محەمەد	2016
146	مێژووی ئابوری جیهان	محەمەد چیا	2016
147	لەتوڵەیتوڵەوە بۆ ناوزەنگ	خەڵەف غوفوور	2016
148	پارت و رێکخراوە سیاسییەکان لە تورکیا	محەمەد فاتح	2016
149	دەقی شیعری کوردی لەڕوانگەی سیمیۆلۆژییەوە	د. لوقمان رەئوف	2016
150	تیۆری چوارەمی سیاسەت	وریا غەفوری	2016
151	هونەری شێوەکاری نوێ	رامیارمەحمود	2016
152	جیهانگیری لە ڕوانگەی جیاوازەوە	حەسەن بارام	2016
153	فەلسەفەی هانا ئارێنت	ئارام مەحمود ئەحمەد	2017